

Universiteit Utrecht

17 juli 2020

Ophef rond christelijke feestdagen

Een vergelijkend onderzoek naar het journalistieke discours omtrent discussies over religieuze feestdagen in Nederland in 2006 en 2019

Vera van Pelt

5854598

Masterscriptie Neerlandistiek

TLMV19107 – Blok 4

Faculteit der Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

Begeleider: Drs. E.N. Besamusca

Tweede lezer: Prof. dr. J. D. ten Thije

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was om de ontwikkeling van het journalistieke discours in Nederlandse mainstream dagbladen rond discussies over religieuze feestdagen in Nederland tussen 2006 en 2019 in kaart te brengen. In 2006 stelde vakcentrale CNV voor om Tweede Pinksterdag of Tweede Paasdag te vervangen door het islamitische Suikerfeest. In 2019 lag supermarktketen Lidl onder vuur doordat het woord ‘Kerst’ uit hun winterfolder was ‘verbannen’. Beide discussies over religieuze feestdagen in Nederland zijn te plaatsen in het maatschappelijke debat over ‘de’ Nederlandse identiteit en bevatten naar verwachting verschillende visies op ‘de’ nationale identiteit. Er is daarom onderzocht welke visie op nationale identiteit in het discours is gevormd. De theorie over civiek en etnisch nationalisme (Leerssen, 2015), nativisme (Slootman & Duyvendak, 2015) en postseculier nationalisme (Van den Hemel 2017a; 2017b) vormden hiervoor de basis.

Om het discours te beschrijven, werd gebruik gemaakt van een kritische discoursanalyse volgens het driedimensionale model van Fairclough (2003; 2010). Er zijn 34 artikelen uit *de Telegraaf*, *de Volkskrant*, *Trouw*, *Algemeen Dagblad* en *nrc.next* onderzocht aan de hand van een predicatie-analyse, stemmenanalyse en een vergelijking met de sociale praktijk. De resultaten van de predicatie-analyse en stemmenanalyse maakten het mogelijk om de hypothesen te toetsen. In de predicatie-analyse is onderzocht welke eigenschappen ‘Nederland’ en religieuze feestdagen toegeschreven kregen. Hieruit blijkt dat het discours in de Nederlandse mainstreamkranten vrij nationalistisch van aard is. Zoals in de hypothesen gesteld, is er zowel in 2006 als 2019 sprake van nativisme, civiek nationalisme en postseculier nationalisme. In de stemmenanalyse is onderzocht wie al dan niet aan het woord kwam. Hieruit blijkt dat politici beide discussies aangrepen om een politiek statement te maken, waardoor postseculier nationalisme ruimte kreeg. Bovendien kwamen vooral institutionele experts aan het woord, en zelden gelovigen. Daarnaast lag in beide jaren de nadruk op kritische visies. Ondanks meerdere overeenkomsten is er ook een verschuiving zichtbaar: de discussie werd in 2006 voornamelijk beschouwd als een multiculturele kwestie en in 2019 voornamelijk als een bredere maatschappelijke kwestie. Door stemmen van institutionele experts werd in 2019 dan ook meer gereflecteerd dan in 2006.

Tenslotte is het gebruik van de term ‘joods-christelijk’ door verschillende politici door de jaren heen interessant voor vervolgonderzoek. Hierbij is een aanvullende onderzoeksmethode raadzaam; de operationalisering van de predicatie-analyse werd namelijk bemoeilijkt door de subjectiviteit van de onderzoeker en de rol van de medebeoordelaars.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Inleiding	5
2. Contextueel kader	6
2.1 Het Nederlandse identiteitsdebat	6
2.2 Discussie rondom CNV in oktober 2006.....	7
2.3 Discussie rondom Lidl in oktober 2019	8
2.4 Onderzoeksvraag	9
3. Theoretisch kader	10
3.1 Cultuur en identiteit	10
3.2 Immaterieel erfgoed	11
3.3 Natie	11
3.3.1 Etnisch nationalisme	12
3.3.2 Civiek nationalisme.....	13
3.3.3 Postseculier nationalisme	14
3.4 Wetenschappelijke relevantie.....	15
3.5 Kritische discoursanalyse	15
3.6 Het driedimensionale model van Fairclough	16
3.6.1 De tekstuele dimensie	17
3.6.2 De discursieve dimensie.....	17
3.6.3 De sociale dimensie.....	17
4. Methode	19
4.1 Het corpus	19
4.1.1. Afbakening periode.....	19
4.1.2. Kranten.....	19
4.1.3. Corpus CNV-discussie 2006.....	20
4.1.4. Corpus Lidl-discussie 2019.....	20
4.2 Analyse.....	21
4.2.1. Tekstuele dimensie.....	21
4.2.2. Medebeoordelaars	24
4.2.3. Discursieve dimensie	25
4.2.4. Sociale dimensie.....	26
5. Resultaten	27
5.1 Resultaten tekstuele dimensie.....	27
5.1.1. Predicatiecategorieën CNV-discussie 2006	27
5.1.2. Predicatiecategorieën Lidl-discussie 2019	28
5.1.3. Resultaten predicatie-analyse.....	29
5.1.4. Totaaloverzicht predicatiecategorieën	33
5.2 Resultaten discursieve dimensie.....	34
5.2.1. Resultaten stemmenanalyse CNV-discussie 2006	34
5.2.2. Resultaten stemmenanalyse Lidl-discussie 2019	36
5.2.3. Totaaloverzicht stemmenanalyse	38
6. Discussie.....	39
6.1 Nativisme	39
6.2 Civiek nationalisme	40
6.3 Postseculier nationalisme.....	41

6.4	Overeenkomsten en verschillen.....	43
7.	Conclusie.....	45
7.1	Het karakter van het discours tussen 2006 en 2019	45
7.2	Evaluatie.....	46
7.3	Vervolgonderzoek.....	47
	Bronnen.....	49
	Leerssen, J. (2007). Identity/alterity/hybridity. In <i>Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey.</i> (pp. 335-342). Amsterdam: Brill Rodopi.	
	50	
	Bijlagen	54
	Bijlage 1 Overzicht corpus 2006.....	54
	Bijlage 2 Overzicht corpus 2019.....	54
	Bijlage 3 Overzicht resultaten predicatie-analyse corpus 2006	55
	Bijlage 4 Overzicht resultaten predicatie-analyse corpus 2019	58
	Bijlage 5 Overzicht resultaten discursieve analyse corpus 2006	61
	Bijlage 6 Overzicht resultaten discursieve analyse corpus 2019	65

1. Inleiding

In het najaar van 2006 stelde de christelijke vakbond CNV voor om Tweede Paasdag of Tweede Pinksterdag te vervangen voor een islamitische feestdag. Dit voorstel leidde tot zoveel kritiek dat het drie dagen later werd ingetrokken. De discussie leidde in zowel de politiek als in de media, tot een debat over de religieuze feestdagen in Nederland, en hoe die in verhouding staan tot ‘de’ Nederlandse identiteit.

Sindsdien lijkt de discussie een terugkerend thema te zijn in het maatschappelijke debat. Zo gebeurde er in december 2019 iets waardoor de discussie opnieuw landelijk oplaaide. De supermarktketen Lidl leek namelijk het woord ‘Kerst’ in de decemberflyer te hebben ‘verbannen’, mede doordat de flyer werd uitgebracht onder de slogan: ‘Feest in het land’ (den Hollander, 2019; Özdil, 2020).

De CNV-discussie en de Lidl-discussie lijken in meerdere opzichten op elkaar. Ten eerste lijken beide instanties met hun initiatieven huidige christelijke feestdagen meer op de achtergrond te willen plaatsen. Ten tweede zijn het allebei discussies die onderdeel zijn van de bredere maatschappelijke discussie over ‘de’ Nederlandse identiteit. De discussies over het aanpassen of vervangen van christelijke feestdagen roepen bij bepaalde mensen namelijk het gevoel op dat een onderdeel van ‘de’ culturele en nationale identiteit van Nederland verloren gaat (van den Hemel, 2017b). Daarnaast worden christelijke feesten door critici gezien als ‘tradities’ die een belangrijk onderdeel van ‘hun’ land zijn. Deze visie lijkt tevens aan te tonen dat er in beide discussies sprake is van een vorm van *nationalisme* (Leerssen, 2015).

In deze scriptie wordt door middel van een kritische discoursanalyse diachroon onderzoek uitgevoerd om erachter te komen of en hoe dit debat zich tussen 2006 en 2019 heeft ontwikkeld. Om te beginnen worden de discussies rondom religieuze feestdagen uit 2006 en 2019 van context voorzien, waarna de onderzoeksvraag wordt geïntroduceerd. Vervolgens komen in het theoretisch kader enkele belangrijke begrippen aan bod en wordt de theoretische achtergrond van de kritische discoursanalyse besproken. Daarna wordt het corpus besproken, en wordt uitgelegd hoe het driedimensionale model van Fairclough (2010) wordt toegepast. Hierna worden de resultaten van de analyse gepresenteerd, die vervolgens worden besproken aan de hand van de literatuur en geschetste context. Tenslotte wordt in de conclusie antwoord gegeven op de onderzoeksvragen, en komen de beperkingen van dit onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek aan bod.

2. Contextueel kader

In dit contexthoofdstuk krijgen de discussies uit 2006 en 2019 enige achtergrondinformatie, en wordt het discours in een breder debat over ‘de’ Nederlandse identiteit geplaatst. Hierdoor komt tevens de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek aan bod.

2.1 Het Nederlandse identiteitsdebat

Aan het begin van de 21^e eeuw kwam er steeds meer het besef dat grote cultuurverschillen, die voornamelijk door nieuwkomers waren geïntroduceerd, moeilijk te overbruggen waren binnen de Nederlandse samenleving (Pels, 2007). Vanaf dat moment werd er onder andere door publicist en hoogleraar Paul Scheffer meer aandacht gevraagd voor ‘de’ Nederlandse identiteit. In 2000 werd door Paul Scheffer (2000) met ‘Het multiculturele drama’ in *NRC Handelsblad* het startsein gegeven voor de heropleving van de identiteitsdiscussie. In dit betoog stelde hij dat de multiculturele samenleving dreigde te mislukken, mede doordat Nederland een gebrek aan nationaal zelfgevoel had. Vanuit zijn visie is het onmogelijk om nieuwkomers te laten integreren, als Nederland zelf niet weet waarin precies (Scheffer, 2000; Oosterbaan, 2014).

Doordat de multiculturele samenleving een belangrijk uitgangspunt werd in het identiteitsdebat, lag de focus vooral op de rol van de islam binnen de samenleving. Deze nadruk werd versterkt toen islamcritici Pim Fortuyn en Theo van Gogh werden vermoord (Oosterbaan, 2014). Dit voerde de identiteitscrisis omdat het tolerante zelfbeeld van Nederland hierdoor niet meer leek te kloppen.

Om een bijdrage te leveren aan de discussie rond ‘de’ Nederlandse identiteit, werd in 2007 door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid het rapport *Identificatie van Nederland* gepubliceerd. Het werd snel duidelijk dat het rapport inhoudelijk niet aansloot op de heersende opinie dat er iets “mis aan het gaan was” (Oosterbaan 2014, p.22). De negativiteit rond het rapport kwam tot escalatie toen de toenmalige prinses Máxima bij de presentatie van het rapport zei dat ‘de’ Nederlandse identiteit niet bestaat.

Een ander gevolg van de discussie was de behoefte om in het onderwijs meer aandacht te besteden aan Nederlandse geschiedenis en cultuur (Oosterbaan, 2014). Hiervoor werd in 2006 in opdracht van de Onderwijsraad een canon samengesteld: een reeks ‘hoogtepunten’ uit de Nederlandse geschiedenis. Hoewel dit ook tot discussie leidde, werd de canon in 2010 wel een officieel onderdeel in het onderwijs.

Het Nederlandse identiteitsdebat is nog altijd in volle gang. In de media, maar ook in de politiek zorgen allerlei kwesties voor discussies over ‘de’ Nederlandse identiteit. Ook discussies rondom religieuze feestdagen zijn verbonden met dit brede debat. Uit de volgende paragrafen zal blijken hoe deze discussies aan het identiteitsdebat gerelateerd zijn.

2.2 Discussie rondom CNV in oktober 2006

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur concludeerde in een onderzoek naar de 100 belangrijkste tradities van Nederland dat het Suikerfeest en de Ramadan voor veel Nederlanders een belangrijk onderdeel zijn van ‘hun’ cultuur: ze eindigden allebei op de veertiende plaats (Strouken, 2010). Het CNV leek dit in 2006 te beseffen, toen het in oktober 2006 voorstelde voor om Tweede Paasdag of Tweede Pinksterdag in te ruilen voor het Suiker- of Offerfeest (Stengs, 2012). Door een islamitische feestdag te erkennen, wilde Van Splunder “meer ruimte en respect voor elkaar” creëren (Redactie Trouw, 2006a). Bovendien zijn de ‘tweede’ feestdagen volgens Van Splunder tegenwoordig meer een extra koopzondag dan dagen van christelijke betekenis (Redactie Trouw, 2006a). Dit voorstel wordt in zowel literatuur (Stengs, 2012) als krantenartikelen (Wynia, 2019) nog altijd beschreven als tekenend voor de discussie over nationale religieuze feestdagen.

Enkele dagen na het voorstel kreeg het CNV honderden negatieve en boze reacties binnen. Hoewel Tweede Pinksterdag bespreekbaar leek te zijn, waren de negatieve en “extremrechtse” reacties zo heftig, dat het online-forum tijdelijk werd gesloten (Redactie Leeuwarder Courant, 2006). Hoewel het CNV op 16 oktober zei bij haar standpunt te blijven, werd het voorstel de volgende ochtend ingetrokken (Redactie NRC Handelsblad, 2006). De hoeveelheid negatieve reacties was te groot. Er was een groep die zich afvroeg of de christelijke identiteit van CNV niet werd aangetast. Daarnaast waren er ook mensen die het voorstel als een actie zagen om meer islamitische leden aan te trekken, “ten koste van Nederlands cultuurgoed” (McConigal, 2006). Ondanks de negatieve reacties gaven veel CNV-leden aan dat gelovigen van andere religies wel meer rechten verdienen om hun eigen feestdagen te vieren. Volgens Van Splunder zou een officiële islamitische feestdag daarom een goede optie zijn.

Een reactie die in verschillende dagbladen werd geciteerd, was die van Tweede Kamerlid en CDA'er Maxime Verhagen. Volgens de politicus, die een katholieke achtergrond heeft, “kan Kerst ook wel afgeschaft worden” als CNV haar zin zou krijgen (Redactie Trouw, 2006b). Daarnaast was de meerderheid van de PvdA en het CDA in de Tweede Kamer het eens dat het uitruilen van feestdagen tussen werkgevers en –nemers onderling moet worden geregeld (De Stentor, 2006). Nadat het voorstel officieel was ingetrokken, verschenen in diverse dagbladen artikelen en columns waarin discussie rond religieuze feestdagen in Nederland werd voortgezet.

Ook latere peilingen en discussies laten zien dat veel mensen christelijke nationale feestdagen niet willen veranderen of vervangen door niet-christelijke feestdagen. Dit is bijvoorbeeld geconstateerd in een onderzoek van Maurice de Hond uit 2008, waaruit blijkt dat 77% van de Nederlandse bevolking vindt dat het Suikerfeest geen nationale feestdag moet worden (ANP, 2008). Aan dit onderzoek deden in totaal 939 mensen mee. Daarnaast is er ook nog het ‘Sociaal en Cultureel Rapport 2019 – Denkend aan Nederland’ van het Sociaal Cultureel Planbureau (verder: SCP), waarin wordt beschreven en geanalyseerd hoe Nederlanders denken over ‘de’ Nederlandse identiteit. Hieruit

blijkt dat 56% van de bijna 5000 ondervraagde Nederlanders vindt dat nationale feestdagen onveranderd moeten blijven.

2.3 Discussie rondom Lidl in oktober 2019

De meest recente discussie rondom religieuze feestdagen vond plaats in december 2019, en werd gevoed door de decemberfolder van supermarktketen Lidl. In de folder leek het woord ‘Kerst’ veelal vervangen te zijn door ‘feest’: ‘feeststol’ in plaats van ‘kerststol’, ‘feestdiner’ in plaats van ‘kerstdiner’ en op de voorpagina stond in grote letters ‘feest in’t land’ (zie afbeelding 1).

Afbeelding 1: Decemberfolder Lidl (Den Hollander, 2019a)

De verbondenheid met de onderliggende discussie over ‘de’ Nederlandse identiteit is ook hier duidelijk aanwezig. Er waren bijvoorbeeld mensen die vonden dat hun “tradities worden afgepakt”, waarbij de vergelijking met de Zwarte pietten-discussie werd getrokken (Den Hollander, 2019a). Net als bij de CNV-discussie was er een groep die de actie van Lidl verbond met moslims in Nederland. Ze zagen het als een manier om “de moslims niet voor het hoofd te stoten” (Den Hollander, 2019a). Vanuit Lidl werd er op de hectiek gereageerd door de aankondiging dat er later in het jaar “uiteraard” nog een kerstcampagne kwam, maar ze richtten zich met de feestfolder op meerdere “feestelijke momenten” (Den Hollander, 2019b). Net als na de CNV-discussie, werd er na dit voorval in verschillende Nederlandse dagbladen gediscussieerd over religieuze feestdagen.

Om de heisa rond de Lidl-folder beter te begrijpen, moet er terug worden geblikt op een soortgelijke discussie uit 2016. De aanleiding hiervoor was dat de Nederlandse Publieke Omroep (verder: NPO) dat jaar in haar decemberreclamespotje het woord ‘Kerst’ niet gebruikte, maar koos voor ‘december vier je samen’ (NPO, 2016; Van den Hemel, 2017a). De NPO probeerde het verhaal te

nuanceren door duidelijk te maken dat er ook reclamespotjes werden uitgezonden waarin ‘Kerst’ wél voorkwam. Dit was echter tevergeefs. Een aantal critici, waaronder de huidige minister-president Mark Rutte, zag het vermijden van het woord ‘Kerst’ als een “knieval voor politieke correctheid” (Van den Hemel, 2017a). Ook hier werd het inleveren van een christelijke feestdag door sommige politici ervaren als een aanslag op de waarden en tradities die aan de Nederlandse samenleving ten grondslag zouden liggen (Stengs, 2012; Van den Hemel, 2017a). In een aflevering van EenVandaag zei Rutte ook “dat we in Nederland Kerst vieren en ons niet moeten schamen voor de Nederlandse cultuur” (Wagendorp, 2016; Özdil, 2020). Deze visie laat zien dat het maatschappelijke debat rondom religieuze feestdagen in Nederland niet op zichzelf staat, maar onderdeel is van het brede debat over ‘de’ Nederlandse cultuur en identiteit.

2.4 Onderzoeksvraag

De discussies lijken in eerste instantie erg te verschillen, omdat de CNV-discussie over een actie vanuit christelijke hoek gaat, en de Lidl-discussie over een actie vanuit niet-christelijke hoek. Daarnaast betreft het CNV-plan uit 2006 het vervangen van een christelijke feestdag voor een islamitische, terwijl de Lidl-discussie gaat over het weglaten van verwijzingen naar een christelijke feestdag. Toch hebben de twee discussies ook gemeenschappelijke eigenschappen, wat het interessant vergelijkingsmateriaal maakt. Ten eerste gaan beide discussies over het vieren en al dan niet aanpassen van christelijke feestdagen in Nederland. Ten tweede hebben beide discussies voor veel commotie in de nationale media gezorgd. Tenslotte zijn beide discussies verbonden aan de nationale identiteitskwestie.

Het verschil in tijdsperiode geeft ook reden om de discussies te vergelijken. De CNV-discussie is (een van de) eerste grote discussies in de 21^e eeuw over religieuze feestdagen in Nederland, en de Lidl-discussie de meest recente discussie. Hierdoor is de verwachting dat er sprake is van een ontwikkeling in het discours. De CNV-discussie vond namelijk plaats in het begin van het nationale identiteitsdebat, terwijl dit debat tijdens de Lidl-discussie al bijna twintig jaar bezig was. Bovendien hebben er in de tussentijd meerdere soortgelijke discussies plaatsgevonden, waardoor de Lidl-discussie minder ‘nieuw’ was dan de CNV-discussie. Door te onderzoeken of, en in hoeverre het debat rondom religieuze feestdagen is ontwikkeld, wordt er ook indirect naar de ontwikkeling van het nationale identiteitsdebat gekeken. Deze link maakt dit onderzoek maatschappelijk relevant. De centrale vraag hierbij luidt:

Hoe krijgt het discours rondom religieuze feestdagen in Nederland vorm in de Nederlandse dagbladen uit 2019, vergeleken met de Nederlandse dagbladen uit 2006?

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden concepten als ‘natie’, ‘cultuur’ en ‘identiteit’ uitgelegd en met elkaar verbonden, waardoor deze scriptie in een wetenschappelijke discussie rond deze begrippen wordt geplaatst. Hieruit zal tevens de wetenschappelijke relevantie van het onderzoek naar deze specifieke casus blijken. Tenslotte komt ook de theoretische achtergrond van de onderzoeksmethode aan bod.

3.1 Cultuur en identiteit

Om ‘cultuur’ te definiëren, wordt in deze scriptie de *compositional approach* gehanteerd (Hua, 2018). Vanuit deze benadering wordt cultuur gezien als bepaalde ‘dingen’ die worden gedeeld door een bepaalde ‘groep’ mensen. De Nederlandse natie is een voorbeeld van zo’n groep. Een definitie die deze visie op cultuur weergeeft, is bijvoorbeeld:

“Culture is the deposit of knowledge, experience, beliefs, values, actions, attitudes, meanings, hierachies, religion, notions of time, roles, spatial relations, concepts of the universe, and artefacts acquired by a group of people”
(Samovar et al., 1998, p.36 in Hua, 2018, p.198).

Hierin heerst de gedachte dat cultuur terug te vinden is in alle aspecten van het leven. Daarbij gaat men er vanuit dat de ‘onzichtbare’ componenten van cultuur de kern vormen. Religie, als bron van normen, waarden, en levensovertuiging, is een voorbeeld van zo’n onzichtbare component. Er kan dus worden gesteld dat de nationale religieuze feestdagen onderdeel zijn van de manier waarop ‘cultuur’ vorm krijgt.

Verschillende vormen van cultuur, waaronder religieuze feestdagen, kunnen als criteria worden ingezet om ‘identiteit’ aan te geven. Identiteit kent verschillende definities. Een van de definities wordt door historicus Henk Smeets en antropoloog Fridus Steijlen gegeven in hun boek *In Nederland gebleven* (2006). Identiteit is volgens hen hoe iemand zichzelf ziet. Daarbij gaat het om in hoeverre iemand zich wil onderscheiden van anderen, maar ook in hoeverre iemand zich onderdeel voelt van een bepaalde groep. ‘De Ander’ wordt daarbij ingezet om te laten zien wat een groep juist niet is. Literatuurwetenschapper en historicus Joep Leerssen (2015) noemt dit ‘silhouetteren’. Identiteit wordt vanuit dit oogpunt als een ‘afbakening’ gezien (Leerssen, 2015, p.114). Het wel of niet bij een groep horen wordt ook wel *sociale identiteit* genoemd (Smeets & Steijlen, 2006). De criteria die worden ingezet om identiteit op deze manier aan te geven, zoals cultuur en religie, zijn *identiteitsmarkers*. Vanuit dit opzicht kunnen religieuze feestdagen in Nederland worden ingezet om identiteit te markeren. Het gaat hierbij om de sociale identiteit van Nederlanders als gemeenschap, ofwel: als natie.

3.2 Immaterieel erfgoed

Feesten, tradities en andere gewoontes die als typisch Nederlands worden ervaren, zijn onderdeel van het nationale culturele erfgoed. De historicus Willem Frijhoff beschreef erfgoed als “iets wat ons uit het verleden wordt toebedeeld met de opdracht er iets mee te doen en het door te geven aan de mensen die na ons komen” (Oosterbaan, 2014, p.11). Het gaat in deze scriptie specifiek om ‘immaterieel erfgoed’, dat door Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland wordt gedefinieerd als “cultuuruitingen die door erfgoedgemeenschappen worden beleefd als erfgoed en hen een gevoel van identiteit en continuïteit geven” (Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, z.d.). Anders dan materieel erfgoed (zoals gebouwen), is immaterieel erfgoed “levend en dynamisch” (Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, z.d.).

Vormen van immaterieel erfgoed, zoals het vieren van Kerst, worden in Nederland veelal ingezet als verbindende factor (Beugelsdijk et al., 2019). Cultuur wordt namelijk vaak als een vorm van stabiliteit gezien in tijden van verandering en onzekerheid (Dibbits et al., 2011; Stengs, 2012; Beugelsdijk et al., 2019). Vanuit deze statische opvatting van cultuur, bestaat er ook het idee dat de ‘authenticiteit’ van een (nationale) cultuur wordt gewaarborgd als men vasthoudt aan bekende tradities en rituelen (Dibbits et al., 2011; Stengs, 2012). Juist nu de wereld in hoog tempo verandert, ervaren mensen steeds meer de behoefte aan authenticiteit (Leerssen, 2015). Dit verklaart waarom bepaalde onderdelen van het nationale erfgoed als identiteitsmarkers van ‘de’ Nederlandse identiteit worden gebruikt, in de politiek en de publieke opinie (Beugelsdijk et al., 2019).

3.3 Natie

Binnen het de nationale identiteitsdiscussie wordt de Nederlandse samenleving veelal als *natie* bestempeld. In 1882 werden door de filosoof Ernest Renan in zijn lezing *Qu'est-ce qu'une nation* al vraagtekens bij de vanzelfsprekendheid van een natie gezet. Volgens Renan is een natie een groep mensen die denkt dezelfde toekomstvisie en een gedeeld verleden te hebben. Renan zag een natie echter niet als iets dat bij voorbaat al vaststaat, maar als een kwestie van keuzes die mensen maken (Beller & Leerssen, 2007). Vanuit deze voluntaristische visie definieert de antropoloog Benedict Anderson een natie als een *imagined community* (Anderson, 2006). Een natie is *imagined* omdat het een groep mensen betreft die zichzelf als een gemeenschap beschouwt, ook al zullen de leden van deze gemeenschap elkaar nooit allemaal ontmoeten. Daarnaast is een natie een *community* omdat de leden ondanks de onderlinge ongelijkheid, een diepgaande band van ‘kameraadschap’ ervaren (Anderson, 2006, p.7). De sterke onderlinge verbondenheid wordt door leden van een gemeenschap ervaren en bevestigd door middel van rituelen en symbolen, zoals herdenkingen en nationale vlaggen (Anderson, 2006). Het gemeenschapsgevoel wordt hierdoor sterker omdat het beeld van zo’n gemeenschap dan tastbaarder wordt. De manier waarop rituelen en symbolen bepalend zijn voor de sociale identiteit van

een natie, wordt door Leerssen (2015) op twee manieren beschreven. Enerzijds binnen *etnisch nationalisme*, anderzijds binnen *civiek nationalisme*.

3.3.1. Etnisch nationalisme

Halverwege de achttiende eeuw ontstond de ideologische stroming genaamd *nationalisme*. Joep Leerssen (2015, p.11) legt uit dat “nationalisme ‘staat’ en ‘natie’ wil combineren tot een natiestaat”. Leerssen (2015, p.16) definieert ‘staat’ als “een soevereine instantie die het mandaat van de volkswil uitoefent en er een geweldsmonopolie, een rechtsorde en een politieke gecontroleerd, fiscaal-bestuurlijk systeem op na houdt”. Binnen het nationalisme wordt een verband gelegd tussen de macht van de staat en de identiteit van ‘het volk’, dat resulteert in een ‘natiestaat’.

De kerngedachte van het etnisch nationalisme is dat een natie wordt gevormd door een gemeenschappelijke afkomst en cultuur (Leerssen, 2015, p.41). Vanuit het etnisch nationalisme wordt identiteit beschouwd als iets eeuwenouds dat door de tijd heen nauwelijks verandert.

Aan het begin van de negentiende eeuw ontstond er een vorm van nationalisme waarbij de focus lag op culturele identiteit en historische authenticiteit: het *historisme* (Leerssen, 2015). Het werd vanuit dit nationalisme als een plicht gezien om zelfvervreemding te voorkomen, en cultureel erfgoed te waarborgen voor de toekomst. Leerssen (2015) beschrijft het historisme door middel van drie uitgangspunten. Ten eerste komt de natie voort uit traditie. Dit komt overeen met de definitie van Renan: een natie is een groep met (onder andere) een gedeeld verleden. Bovendien zijn culturele zaken waaronder het cultureel geheugen, gewoontes en taal, bepalend voor het natiebeseft. Dit vormt samen de *culturele identiteit* van een natie. Tenslotte maakt deze culturele identiteit een natie ‘anders’. De nadruk ligt dus op de *authenticiteit* van een natie en diens cultuur. Het woord ‘authenticiteit’ betekent in deze context dat een natie individueel, specifiek en ‘bijzonder’ is.

De collectieve herinnering van een natie vormt binnen het historisme en etnisch nationalisme een belangrijke factor, omdat bepaalde zaken uit het verleden moeten worden onthouden om het gevoel van een gedeeld verleden te (blijven) ervaren (Beller & Leerssen, 2007, p.361). Dit wordt bepaald door een culturele context, waardoor het een culturele constructie is. De egyptoloog Jan Assmann noemt dit het *cultureel geheugen* (cultural memory) (Dibbits, Elpers, Margry & Zeijden, 2011; Beller & Leerssen, 2007). Het cultureel geheugen wordt als een belangrijk onderdeel gezien van zowel het verleden, als de toekomst. Religieuze feestdagen zijn ook vormen van cultuur die bijdragen aan het functioneren van het collectief geheugen (Dibbits et al., 2011).

Etnisch nationalisme is ook terug te zien in het discours rondom religieuze feestdagen in Nederland. Er is namelijk een groep die vindt dat het vieren van religieuze feestdagen zoals Pinksteren een belangrijk onderdeel is van ‘de’ Nederlandse identiteit, en dat dit niet zomaar ‘afgepakt’ kan worden. Daarbij wordt dan vaak de tegenstelling gemaakt tussen ‘wij’ Nederlanders die christelijke feesten vieren, en ‘zij’ die deze feesten niet vieren. Deze tegenstelling bevat een *nativistische* visie op

de natie. Vanuit deze visie wordt gesteld dat de ‘originele inwoners’ van de natie bepalen wat de identiteit van de natie is (Slootman & Duyvendak, 2015). De onderliggende gedachte is dat zij ‘eerst waren’. In deze scriptie wordt onderzocht nativisme ook terugkomt in de krantenartikelen. Hierbij horen de volgende deelvraag en hypothese:

Deelvraag 1: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een nativistische visie op de natie, in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 1: De nativistische visie op de natie speelt een rol in de krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006 als 2019.

3.3.2. Civiek nationalisme

Civiek nationalisme is gebaseerd op het idee dat nationalisme ontstaat vanuit het wij-gevoel binnen een samenleving (Leerssen, 2015). Net als bij etnisch nationalisme speelt gemeenschappelijke cultuur een rol. Civiek nationalisme is echter niet op een gemeenschappelijk verleden gericht, maar op een gemeenschappelijke cultuur in het hier en nu (Leerssen, 2015). Daarbij gaat het voornamelijk om gemeenschappelijke normen en waarden, gedragscodes en burgerrechten.

Vanuit civiek nationalisme wordt identiteit opgevat als een dynamisch fenomeen, dat constant aan verandering onderhevig is door allerlei invloeden (Leerssen, 2007). Anders dan bij de etnische benadering, is er wél ruimte voor ‘de Ander’. Doordat ‘wij’ en ‘zij’ samenkomen in plaats van lijnrecht tegenover elkaar staan, bestaat ‘de’ identiteit niet langer als eenzelfde geheel, maar is er sprake van een verwevenheid die verschillende opvattingen omtrent identiteit mogelijk maakt.

In het discours rondom religieuze feestdagen in Nederland is civiek nationalisme ook terug te zien. Er is namelijk ook een groep die vindt dat er meer ruimte moet komen voor niet-christelijke religieuze feestdagen, omdat feesten als het Suikerfeest tegenwoordig ook grootschalig in Nederland gevierd worden. Deze groep bekijkt de discussie vooral vanuit de hedendaagse situatie, waarbij er ruimte is voor mensen met een andere ‘afkomst’. Om erachter te komen of civiek nationalisme in de krantenartikelen een rol speelt, zijn de volgende deelvraag en hypothese geformuleerd:

Deelvraag 2: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een civieke visie op de natie in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 2: Civiek nationalisme speelt een rol in krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006 als 2019.

3.3.3 Postseculier nationalisme

De kalender van nationale feestdagen in Nederland is grotendeels beïnvloed door het religieus verleden (Leerssen, 2015; Van den Hemel, 2017b). Op het moment dat een christelijke feestdag wordt ingeruild voor bijvoorbeeld een islamitische feestdag, ontstaat er het idee dat de christelijke waarden en tradities waarop de Nederlandse samenleving is gebaseerd, worden aangetast (Stengs, 2012). Deze gedachte maakt het onderwerp gevoelig, omdat deze tradities worden gebruikt om culturele identiteit en authenticiteit mee te identificeren, ook al weten mensen vaak niet eens meer waar ze voor staan (Stengs, 2012; Van den Hemel, 2017b).

Om dit te begrijpen, is het volgens religie- en literatuurwetenschapper Van den Hemel (2017b) belangrijk om religie en secularisme niet als twee aparte domeinen te beschouwen. De ‘christelijke identiteit’ van Nederland speelt volgens Van den Hemel namelijk een rol in het huidige debat omtrent de seculiere Nederlandse identiteit, terwijl religie niet langer meer een doorslaggevende rol in de samenleving speelt. Religieuze feesten als Pasen en Kerst zijn markers van deze christelijke identiteit.

Volgens van den Hemel (2017a; 2017b) zijn het voornamelijk politici die religieuze tradities veelal aan ‘de’ Nederlandse identiteit koppelen. Door deze tradities in bescherming te nemen, hopen ze mensen gerust te stellen die bang zijn dat ‘de’ Nederlandse identiteit wordt ‘aangetast’. Religieuze feestdagen worden vanuit deze visie namelijk als een belangrijk onderdeel gezien van de gemeenschappelijke cultuur waarop de Nederlandse natie is gebaseerd. Hierdoor sluit deze visie aan op het etnisch nationalisme. Deze vorm van politiek wordt door Van den Hemel (2017a) *postseculier nationalisme* genoemd. Hij definieert dit als:

“Postseculier nationalisme is dan die vorm van conservatieve politiek bedrijven die een verwevenheid van seculiere waarden en religieus-culturele kaders al basis neemt voor het formuleren van en op de bres springen voor een bedreigde culturele nationale identiteit die verdedigd moet worden tegen andere culturen die als inherent incompatibel met de eigen cultuur gezien worden.” (Van den Hemel, 2017a, p.11)

De rol van politici in dit discours is terug te zien in bijvoorbeeld partijprogramma’s, het regeerakkoord, maar ook in reacties op gebeurtenissen binnen het kader van dit discours (Beugelsdijk, Hart, Houwelingen & Versantvoort, 2019; Van den Hemel 2017a; Van den Hemel 2017b). In deze scriptie wordt onderzocht of het postseculier nationalisme ook voorkomt in de krantenartikelen. Hierbij horen de volgende deelvraag en hypothese:

Deelvraag 3: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van postseculier nationalisme in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 3: De verwachting is dat postseculier nationalisme een rol speelt in krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006 als 2019.

3.4 Wetenschappelijke relevantie

In dit onderzoek wordt er binnen twee specifieke casussen onderzocht welke visies op nationale identiteit aanwezig zijn, en hoe die het discours vormen. Doordat er wordt getracht om patronen van nativisme, civiek nationalisme en postseculier nationalisme in de krantenartikelen bloot te leggen, kan dit onderzoek bijdragen aan de wetenschappelijke discussie over de rol van nationalisme in de Nederlandse identiteitskwesitie. De twee specifieke casussen staan namelijk niet op zichzelf, maar zijn onderdeel van het brede nationale identiteitsdebat, dat in hoofdstuk 2 uiteengezet is. Dit onderzoek kan aantonen in hoeverre eerder vastgestelde patronen in de nationale identiteitskwesitie, weerklinken in specifieke casussen die onderdeel zijn van het maatschappelijk debat.

Op basis van de theoretische en contextuele achtergrond kunnen de discussies rondom religieuze feestdagen worden beschouwd als onderdeel van het brede discours over 'de' Nederlandse identiteit. Nu de wetenschappelijke relevantie van het onderzoek uiteengezet is, is het van belang om in te gaan op de onderzoeksmethode die wordt gehanteerd om de hypothesen te toetsen: een kritische discoursanalyse.

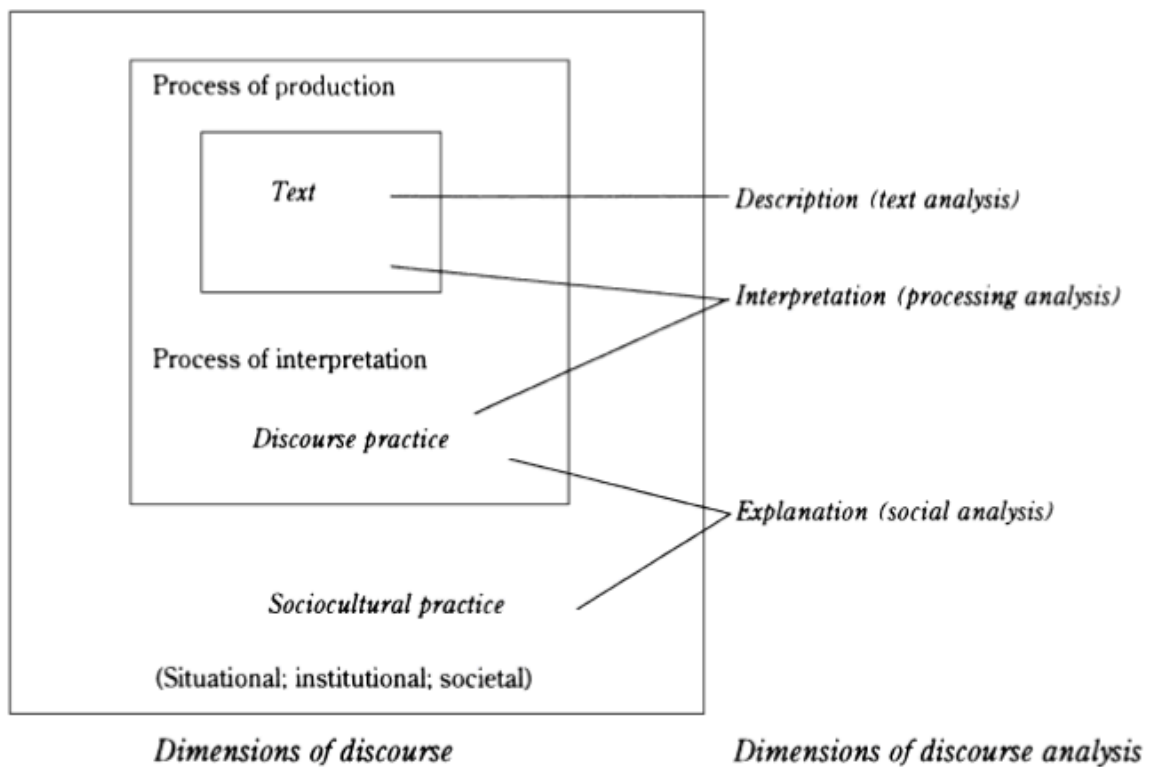
3.5 Kritische discoursanalyse

Een methode om de discussies rondom religieuze feestdagen te onderzoeken, is een kritische discoursanalyse (verder: KDA). *Discours* wordt door Fairclough (2010) beschreven als een manier van spreken of schrijven die betekenis geeft aan ervaringen vanuit een bepaald perspectief. Het begrip wordt door Fairclough en taalkundige Ruth Wodak gedefinieerd als een vorm van sociale praktijk. Hierbij is de discursieve gebeurtenis enerzijds gevormd door de sociale praktijk, en draagt het tegelijkertijd ook bij aan de vorming daarvan (Fairclough & Wodak 1997 in Weis & Wodak, 2007; Fairclough, 2003).

KDA is een manier om de relatie tussen discours en sociale en culturele ontwikkelingen te bestuderen binnen verschillende sociale domeinen (Jørgensen & Philips, 2002). De methode is 'kritisch' omdat er wordt getracht om machtsrelaties binnen het discours te vinden, die inzicht geven in hoe het discours de publieke opinie kan beïnvloeden (Jørgensen & Philips, 2002). Voor een KDA bestaan verschillende werkwijzen, maar in deze scriptie wordt de methode gebruikt van een van de grondleggers van de kritische discoursanalyse: Norman Fairclough.

3.6 Het driedimensionale model van Fairclough

Volgens Fairclough (2010) bestaat een discours uit drie componenten: een tekst, een discursieve praktijk en een sociale praktijk. Deze visie ligt ten grondslag aan zijn driedimensionale analysemodel. De onderzoeksmethode bevat een linguïstische beschrijving van de tekst, een interpretatie van de relatie tussen discursieve processen en de tekst en een uitleg van de relatie tussen de betreffende discursieve processen en de sociale processen (Fairclough, 2010, p. 132). Dit model is gebaseerd op de aanname dat teksten niet los van elkaar te begrijpen zijn, maar alleen in relatie tot andere teksten en de sociale context (Jørgensen en Philips, 2002, p.70). Deze onderlinge samenhang is ook terug te zien in afbeelding 2.

Afbeelding 2: Het driedimensionale model van Fairclough voor kritische discoursanalyse (Fairclough, 2010, p.133)

In de volgende paragrafen worden de verschillende dimensies kort toegelicht. De toepassing van het model komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

3.6.1 De tekstuele dimensie

In de analyse van de tekstuele dimensie worden de linguïstische kenmerken van de geschreven teksten onderzocht, zoals woordkeuze en grammatica (Fairclough, 2010). Ten eerste wordt er gekeken hoe iets wordt opgeschreven (Fairclough, 2010). Een benaming zorgt namelijk voor een bepaalde interpretatie van een object (Clark 1992, in Page, 2003). Ten tweede wordt er geanalyseerd hoe talige middelen bijdragen aan de totstandkoming van identiteit en relaties binnen het discours.

Om dit te kunnen doen wordt er een predicatie-analyse uitgevoerd. *Predicatie* is het proces en resultaat van het toekennen van eigenschappen aan zaken (Reisigl & Wodak, 2001). Het kan hierbij gaan om personen, objecten, gebeurtenissen, maar ook sociale fenomenen (Reisigl & Wodak 2001, p.54). Predicaties kunnen op allerlei manieren voorkomen in een tekst. De operationalisering van deze analyse wordt in hoofdstuk 4 toegelicht. De deelvraag die doormiddel van deze analyse wordt beantwoord is:

Deelvraag 4: Welke eigenschappen krijgen ‘Nederland’ en religieuze feestdagen in Nederland toegekend binnen het discours rondom religieuze feestdagen in 2006 en 2019?

3.6.2 De discursieve dimensie

In de analyse van de discursieve dimensie wordt onderzocht hoe de tekst in relatie staat tot andere teksten en discoursen. Deze relatie wordt door Fairclough (2003; 2010) *interdiscursiviteit* genoemd. Een manier om interdiscursiviteit te onderzoeken is door te kijken welke ‘stemmen’ aan bod komen, en op welke manier (Fairclough, 2003). Hierbij is het ook belangrijk om na te gaan welke stemmen juist niet aan bod komen. Op deze manier kan er achterhaald worden welke machtsrelaties in de teksten aanwezig zijn. De deelvraag bij deze dimensie van discoursanalyse is:

Deelvraag 5: Wie komen in de verschillende teksten omtrent de discussie rondom religieuze feestdagen in Nederland aan het woord, en op welke manier?

3.6.3 De sociale dimensie

De analyse van de sociale dimensie draait om de relatie tussen het discours en de sociale praktijk. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat discours vormend is voor de sociale praktijk, maar ook door de sociale praktijk wordt gevormd (Fairclough, 2010). De ‘sociale praktijk’ verwijst naar allerlei vormen van sociale organisatie: “de context van de situatie, de institutionele context, en de bredere maatschappelijke context of ‘culturele context’” (Fairclough, 2010, p.95). Om te onderzoeken hoe een tekst zich verhoudt tot de sociale praktijk, wordt voornamelijk naar de sociale en culturele context van het discours gekeken. Met een discoursanalyse kunnen vragen omtrent deze verhouding niet worden beantwoord: daarvoor zijn sociale en/of culturele theorieën nodig (Jørgensen & Philips, 2002;

Fairclough, 2010). In het contextueel kader wordt deze sociale context geschetst. In de sociale dimensie van de KDA wordt er antwoord gegeven op de volgende deelvragen die eerder in het theoretisch kader werden gesteld:

Deelvraag 1: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een nativistische visie op de natie, in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Deelvraag 2: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een civieke visie op de natie in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Deelvraag 3: In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van postseculier nationalisme in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Tenslotte is het ook belangrijk om na te gaan of er tussen 2006 en 2019 sprake is van een verschuiving binnen het discours, om zo de relatie met de sociale context verder bloot te kunnen leggen. De laatste deelvraag luidt dan ook:

Deelvraag 6: In hoeverre komen de bevindingen uit de discourses van 2006 en 2019 met elkaar overeen?

De verschillende deelvragen die vanuit het theoretisch en contextueel kader naar voren zijn gekomen, dragen bij aan de beantwoording van de volgende hoofdvraag:

Hoe krijgt het discours rondom religieuze feestdagen in Nederland vorm in de Nederlandse dagbladen uit 2019, vergeleken met de Nederlandse dagbladen uit 2006?

4. Methode

In dit hoofdstuk komt eerst de corpusverzameling aan bod, waarbij er aandacht wordt besteed aan de afbakening van de periode, de verschillende kranten en de zoekmethoden. Daarna volgt de operationalisering van het driedimensionale analysemodel van Fairclough.

4.1 Het corpus

In de volgende paragrafen worden de eigenschappen van het corpus toegelicht.

4.1.1. Afbakening periode

In dit onderzoek wordt het discours rond de discussie over religieuze feestdagen in Nederland in Nederlandse mainstream dagbladen onder de loep genomen. Hierbij worden krantenartikelen uit oktober, november en december 2006 vergeleken met artikelen uit november en december 2019. Er is voor deze twee periodes gekozen omdat er toen twee discussies plaatsvonden die het bredere debat over religieuze feestdagen aanwakkerden: de CNV-discussie in oktober 2006 en de Lidl-discussie in november 2019. Voor elke discussie zijn de opeenvolgende maanden tot en met het eind van het betreffende jaar meegenomen, omdat er in (aanloop naar) december relatief veel aandacht voor 'de' feestdagen is.

4.1.2. Kranten

In dit onderzoek worden artikelen uit vijf Nederlandse dagbladen meegenomen: *de Telegraaf*, *de Volkskrant*, *nrc.next*, *Trouw* en *Algemeen Dagblad*. Het *NRC Handelsblad* komt niet in de selectie voor, omdat dit dagblad niet tot nauwelijks over de discussies heeft gepubliceerd. Er is gekozen om deze krant te vervangen door *nrc.next*, gezien het feit dat de twee kranten dezelfde hoofdredacteur hebben en inmiddels ook samengevoegd zijn. Er is voor deze vijf kranten gekozen omdat dit allemaal mainstreamkranten zijn, wat inhoudt dat ze bestemd zijn en worden gelezen door een breed en groot publiek, omdat het landelijke dagbladen zijn. *De Telegraaf* en *Algemeen Dagblad* zijn "populaire kranten" en hebben een lezerskring "die lijkt op een dwarsdoorsnede van de Nederlandse samenleving" (Bakker & Scholten, 2019, p.16), terwijl de overige kranten vooral lezers met hogere inkomens en opleidingsniveaus hebben. Tenslotte behoren al deze kranten tot de populairste Nederlandse dagbladen van de afgelopen vijftien jaar (Bakker & Scholten, 2019).

De kranten worden onderling niet vergeleken. Het doel van dit onderzoek is namelijk om een overkoepelend beeld van de discussie in landelijke kranten te geven, en niet om aan te tonen of en hoe de achterliggende ideologie van kranten in de berichtgeving doorschemert.

4.1.3. Corpus CNV-discussie 2006

Relevante krantenartikelen uit oktober, november en december 2006 zijn gezocht door middel van de online-krantendatabase Nexis Uni. De zoektermen waren: ‘feestdag(en)’, ‘cnv’ ‘suikerfeest’ en ‘traditie(s)’. In totaal leverde dit 1215 resultaten op. Vervolgens zijn artikelen die wel over feestdagen gaan, maar niet binnen het kader van de discussie vallen, buiten beschouwing gelaten. Dit zijn bijvoorbeeld artikelen die gaan over kerstdrukke in supermarkten. Zo bleven er 27 artikelen over. Tenslotte zijn lezersbrieven en ingezonden reacties van lezers eruit gefilterd, omdat daarin ook stukken staan van personen die niet per se aan een krant verbonden zijn. Zo bleven er nog 20 artikelen over (zie tabel 1a).

Tabel 1a: Overzicht corpus 2006

Krant	Aantal artikelen	Woordenaantal
De Volkskrant	6	1755
De Telegraaf	5	2821
Trouw	4	1535
Nrc.next	4	1532
Algemeen Dagblad	1	625

4.1.4. Corpus Lidl-discussie 2019

In Nexis Uni is vervolgens gezocht op de termen ‘kerst(mis)’, ‘feestdag(en)’, ‘feeststol’, ‘feestdiner’, ‘traditie(s)’ en ‘Lidl’ binnen de periode van november en december 2019. In totaal leverde dit 1601 resultaten op. Ook hier zijn artikelen die niet binnen het kader van de discussie vallen, buiten beschouwing gelaten. Zo bleven er 17 artikelen over. Tenslotte zijn ingezonden brieven en lezersreacties eruit gefilterd. Uiteindelijk bleven er 14 artikelen over (zie tabel 1b).

Tabel 1b: Overzicht corpus 2019

Krant	Aantal artikelen	Woordenaantal
De Volkskrant	4	2317
De Telegraaf	3	2966
Trouw	3	1902
Nrc.next	2	1479
Algemeen Dagblad	2	495

4.2 Analyse

In de volgende paragrafen komt de toepassing van de verschillende analysemethodes aan bod.

4.2.1. Tekstuele dimensie

De kritische discoursanalyse gaat allereerst op de tekstuele dimensie in. Dit gebeurt aan de hand van een predicatie-analyse. De toepassing van deze analyse, en de manier van resultaatverwerking, is deels gebaseerd op de predicatie-analyse in de scriptie van Iris Huisman (2016) over de representatie van vluchtelingen in landelijke dagbladen in september 2015.

Om te onderzoeken welke (tekstuele) patronen er in het discours zichtbaar zijn, wordt er gefocust op de kernwoorden: Nederland, Nederlanders, christendom, christenen, Kerst, Pinksteren, islam, moslims, Suikerfeest, plan (van CNV), discussie en feest. Er is voor deze kernwoorden gekozen omdat deze woorden kenmerkend zijn voor de belangrijkste thema's en groepen in de debatten, zoals in het contextueel kader uiteengezet (zie paragrafen 2.2 en 2.3). Het gaat in de debatten dus niet om één groep of thema, maar om meerdere groepen en thema's die allemaal mogelijk relevant zijn binnen het discours. De onderzoeksvraag wordt geoperationaliseerd door te onderzoeken hoe de verschillende groepen en thema's in de twee discussies van predicaties worden voorzien.

Met de predicatie-analyse wordt onderzocht hoe de kernwoorden worden beschreven. Dit wordt gedaan door naar de eigenschappen te kijken die deze woorden toegekend krijgen: *predicaties*. In sommige gevallen wordt er door middel van een ander woord verwezen naar het kernwoord, bijvoorbeeld door 'de feestdag' of 'die'. Predicaties die bij deze woorden horen en daarmee in relatie staan tot het kernwoord, zijn ook meegenomen.

Er is alleen een predicatie-analyse gebruikt in de analyse van de tekstuele dimensie, omdat hierdoor de dimensie op twee manieren onderzocht kan worden. Enerzijds wordt er onderzocht welke woorden er worden gebruikt om de kernwoorden te beschrijven, en anderzijds wordt er onderzocht in hoeverre bepaalde maatschappelijke opvattingen en machtsstructuren in de predicaties van deze kernwoorden weerklinken. De onderstaande grammaticale constructies worden als predicatie gerekend. Deze categorieën zijn gebaseerd op eerdere scripties waarin een soortgelijke analyse werd uitgevoerd (Huisman, 2016; Schüller, 2017; Woloszyn, 2017; Bagouraki, 2018). In de eerste drie constructies fungeert een bijvoeglijk naamwoord als predicatie. In de overige constructies gaat om andere grammaticale vormen die als predicaties fungeren.

1. **Bijvoeglijk naamwoorden** die direct voor een zelfstandig naamwoord staan.

Tekstfragment	Predicatie
'Het verraad van islamknuffelend Nederland is met geen pen te beschrijven.'	Islamknuffelend

2. Een bijvoeglijk naamwoord als onderdeel van het **naamwoordelijk deel van het gezegde**.

Tekstfragment	Predicatie
Want die was 'verweesd'	Verweesd

3. Een constructie waarin een bijvoeglijk naamwoord **bijwoordelijk** is gebruikt.

Tekstfragment	Predicatie
De vakcentrale ziet van het plan af omdat het voorstel volgens vicevoorzitter Rienk van Splunder "te gevoelig ligt"	Gevoelig

4. Een **bijstelling** die als bijvoeglijke bepaling met een zelfstandig naamwoord en zonder verbindingswoord, tussen komma's volgt op het kernwoord.

Tekstfragment	Predicatie
Vooraf de geëngageerde christenen, altijd bereid de eigen traditie bij het grof vuil te zetten, opperen met zekere regelmaat om een eigen feestdag in te ruilen voor het afsluitende Suikerfeest.	Altijd bereid de eigen traditie bij het grof vuil te zetten

5. Een **genitief constructie** waarin de predicatie met het voorzetsel 'van' voorkomt, dat duidt op een bezitsrelatie ten opzichte van het kernwoord. Samenstellingen met 'van' worden ook meegenomen. Het gaat hier dus niet om een bijvoeglijk naamwoord, maar om een zelfstandig naamwoord dat als predicatie is verbonden aan het kernwoord 'de feestdagen'.

Tekstfragment	Predicatie
De feestdagen zijn in grote lijnen altijd hetzelfde en dat is ook de kracht ervan	De kracht

6. Constructies waarin de predicatie een **uitdrukking** is die als gezegde voorkomt, of na een koppelwerkwoord in het naamwoordelijke deel van het gezegde.

Tekstfragment	Predicatie
In het huidige publieke debat wordt de islam vaak in het verdomhoekje geplaatst	In het verdomhoekje geplaatst

7. Constructies waarin de predicatie voorkomt na het voegwoord ‘als’.

Tekstfragment	Predicatie
Hij zei vorige week dat het CNV moslims tegemoet wil komen door bijvoorbeeld tweede pinksterdag of tweede paasdag als vrije dag op te geven voor het Suikerfeest	Vrije dag

8. Woorden die **bezitsrelaties** aantonen. Er is gekozen om, anders dan in de genoemde eerdere scripties, ook bezittelijke voornaamwoorden mee te nemen als eigenschappen van kernwoorden. De reden hiervoor is dat dit onderzoek een identiteitsdiscussie betreft waarin bezitsrelaties een belangrijke rol spelen in het definiëren van de kernwoorden door de verschillende stemmen.

Tekstfragment	Predicatie
Onze vrije feestdagen liggen al honderden jaren vast	Onze

Alle predicaties die met elkaar te maken hebben, worden samengevoegd in een *predicatiecategorie*. Een predicatiecategorie staat voor predicaties die samen dezelfde soort eigenschap van een kernwoord uitdragen. Er is voor gekozen om predicatiecategorieën per kernwoord te vormen. Door de kernwoorden apart te analyseren en categoriseren, ontstaat de mogelijkheid om de manier waarop de verschillende groepen en thema’s binnen de discussie worden gepositioneerd, zo goed mogelijk bloot te leggen en te vergelijken.

De resultaten van de twee discussies worden apart verwerkt. Dit gaat als volgt:

Tabel 2: Voorbeeld resultaatverwerking predicatie-analyse

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen Dagblad
Achteloze christenen		Te grabbel gooit	Altijd bereid de eigen traditie bij het grof vuil te zetten,	Afvallen van je eigen geloof	
Totale aantal	0	1	1	1	0

Om een indicatie te geven van het aandeel van een predicatiecategorie binnen het totale aantal predicaties, wordt er in de analyse gewerkt met percentages, waarbij 100% het totale aantal predicaties aangeeft. Hoewel dit geen harde cijfers zijn, geeft het inzicht in welke predicaties relatief veel of weinig aan bod komen (zie tabel 4).

Tabel 3: Voorbeeld gebruik van percentages

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen Dagblad	Totale aantal	Totale percentage
'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen	8	7	3	6	0	24	17,5%

Een belangrijke opmerking voorafgaand aan de predicatie-analyse is dat tijdens het verzamelen van het corpus bleek dat in de meeste teksten 'Nederland' (als staat) en 'Nederlanders' (als natie) door elkaar worden gebruikt. Door bijvoorbeeld 'in Nederland' en 'we' is het vaak onduidelijk of de spreker of schrijver naar Nederland als staat of natie verwijst. Er is daarom besloten om predicaties rond 'Nederland' en 'Nederlanders' samen te voegen in categorieën. Dezelfde benaderingswijze gaat op voor 'moslims' en 'de islam'.

4.2.2. Medebeoordelaars

Gezien het feit dat subjectiviteit een rol kan spelen in het categoriseringsproces, zijn er ook twee medebeoordelaars betrokken. Deze subjectiviteit wordt bepaald door de voorkennis van de onderzoeker over het onderwerp en de verschillende kranten, en de persoonlijke affiniteit met het onderwerp. Bovendien worden mainstreamkranten door een groot en breed publiek gelezen, waardoor één visie (die van de onderzoeker) in het categoriseringsproces te weinig is. De medebeoordelaars zorgen ervoor dat de resultaten niet louter vanuit het culturele oogpunt van de onderzoeker geïnterpreteerd en gestuurd worden (Spencer-Oatley & Franklin, 2009). In navolging van Huisman (2016) beoordelen de medebeoordelaars de predicatiecategorieën zoals de onderzoeker ze voorstelt, waarna deze op het gebied van inhoud en benaming aan de hand van hun commentaar heroverwogen en veranderd kunnen worden. Het becommentariëren gebeurt middels een gesprek met de onderzoeker. In de analyse wordt ook vermeld welke acties zijn ondernomen naar aanleiding van de opinies van de medebeoordelaars. Relevante gegevens van de medebeoordelaars staan in de onderstaande tabel weergegeven:

Tabel 4: Gegevens medebeoordelaars

	Medebeoordelaar 1	Medebeoordelaar 2
Geslacht	Man	Vrouw
Leeftijd	21	23
Woonplaats	Oss	Oss
Opleiding	HBO rechten	Bachelor Medische Natuurwetenschappen

4.2.3. Discursieve dimensie

De discursieve dimensie wordt onderzocht door te kijken welke stemmen al dan niet aan bod komen in de tekst, en op welke manier. De stemmen die aan bod komen worden genoteerd en vervolgens gecategoriseerd. Met deze informatie kan er worden onderzocht in hoeverre er sprake is van interdiscursiviteit.

De categorisatie van de stemmen is gebaseerd op de rollen die Koole en Ten Thije (1994) vaststelden in het discours rondom migranten, en de rollen die Huisman (2016) toekende in haar scriptie over de representatie van vluchtelingen in landelijke dagbladen. Koole en Ten Thije (1994) hebben de volgende rollen geïdentificeerd: *institutioneel-expert*, *immigrant-representant* en *immigrant-expert*. Een institutioneel expert spreekt of wordt aangesproken vanuit bepaalde beroepskennis. Het verschil tussen een immigrant-representant en een immigrant-expert is dat een representant vanuit eigen ervaringen spreekt of wordt aangesproken, en een expert vanuit kennis verkregen uit een bepaalde etnische achtergrond. De krantenartikelen in dit onderzoek gaan niet over immigranten, maar wel over gelovigen die ook een minderheid lijken te vormen. Om deze reden worden de rollen ‘immigrant-representant’ en ‘immigrant-expert’ omgezet naar *christendom/islam-representant* en *christendom/islam-expert*. Daarnaast zijn er in navolging van het onderzoek van Huisman (2016) de groepen *politici* en *burgers* toegevoegd.

Alleen stemmen in tekstfragmenten die betrekking hebben tot de discussie worden meegenomen in de analyse. Een relevante stem die vaker in één tekst aan het woord komt, wordt maar één keer genoteerd. Tenslotte wordt er gelet op de manier van verslaggeving (Fairclough, 2003). De verschillende soorten verslaggeving staan in tabel 4 weergegeven:

Tabel 5: voorbeelden type verslaggeving

Type verslaggeving	Voorbeeld
Directe verslaggeving in de vorm van citaten	“Dat valt in 2006 niet meer vol te houden”, aldus Van Splunder.
Indirecte verslaggeving in de vorm van parafaseren	Andere leden noemen het ter discussie stellen van Tweede Pinksterdag een ordinaire ledenwerfactie.
Vrije indirecte verslaggeving in de vorm van interpreteren	En elke politicus en burgemeester liet zich minimaal één keer zien bij zo’n religieus eetfestijn, natuurlijk niet zonder warme woorden over respect en dialoog.

Als een spreker zowel direct als indirect in de tekst aan bod komt, wordt bij verslaggeving alleen ‘direct’ genoteerd. De resultaten worden vervolgens op de volgende manier verwerkt:

Tabel 6: voorbeeld resultaatverwerking discursieve dimensie

Tekstfragment	Spreker	Categorie	Verslaggeving
De Telegraaf			
De vakcentrale ziet van het plan af omdat het voorstel volgens vicevoorzitter Rienk van Splunder “te gevoelig ligt”.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutioneel expert (CNV)	Direct

Vervolgens wordt er in de bespreking van de resultaten gekeken in welke mate groepen zijn vertegenwoordigd, waarbij opnieuw indicatieve percentages worden gebruikt.

Het tweede deel van deze analyse bestaat uit een overzicht van visies die de verschillende groepen uitdragen. Er wordt hierbij op dezelfde thema's gelet als bij de predicatie-analyse, dus: Nederland, Nederlanders, christendom, christenen, Kerst, Pinksteren, islam, moslims, plan, en 'feest'. Hierbij wordt ook gekeken welke vastgestelde predicatiecategorieën terugkomen binnen de verschillende visies.

4.2.4. Sociale dimensie

Tenslotte wordt de sociale dimensie geanalyseerd. Dit wordt gedaan door de resultaten die uit de analyses zijn verkregen, te beschouwen in het licht van de sociale en culturele context van het discours rondom religieuze feestdagen, zoals uiteengezet in het theoretisch kader. Er wordt daarbij gelet op een eventuele wisselwerking tussen de sociale en culturele context en het discours dat in de teksten wordt uitgedragen.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk komen de resultaten aan bod van de tekstuele en discursieve analyse.

5.1 Resultaten tekstuele dimensie

In totaal zijn er in de artikelen 223 relevante predicaties gevonden: 137 predicaties in het corpus van 2006 en 86 in het corpus van 2019. De predicaties zijn verdeeld over verschillende categorieën. De resultaten van de twee discussies worden apart weergegeven. De totale overzichten van de predicaties zijn terug te vinden in paragrafen 5.2.3. en 5.2.4. en bijlagen 3 en 4.

5.1.1. Predicatiecategorieën CNV-discussie 2006

De verschillende predicaties uit het corpus van 2006 zijn onderverdeeld in een aantal categorieën (zie tabel 7). De categorie *de bedreigende islam* was in eerste instantie samengevoegd met *Nederland dat 'bedreigd' wordt*, maar na het commentaar van de medebeoordelaars is ervoor gekozen om er een aparte categorie van te maken. Veel predicaties waren namelijk meer aan de islam of 'de moslims' gerelateerd dan aan 'Nederland'. Hierna zijn de islam/de moslims ook verder als aparte kernwoorden geanalyseerd.

Tabel 7: overzicht predicatiecategorieën corpus 2006

Predicatiecategorie	Toelichting	Voorbeeld
<i>'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen</i>	Predicaties die Tweede Paas- of Pinksterdag in een nationaal, religieus of historisch kader plaatsen	'ons culturele erfgoed'
<i>Betekenisloze 'tweede' feestdagen</i>	Predicaties die aantonen dat deze feestdagen geen religieuze betekenis (meer) hebben	'zijn verworden tot extra koopzondagen'
<i>Achteloze christenen</i>	Predicaties die Nederlandse christenen negatieve eigenschappen toekennen, met betrekking tot nalatigheid jegens de ontkerstening in Nederland	'afvallen van je eigen geloof'
<i>Het goede plan van CNV</i>	Predicaties waarin het plan van CNV met lof wordt beschreven vanuit economisch of symbolisch opzicht	'sympathiek gebaar'
<i>Het slechte plan van CNV</i>	Predicaties waarin het plan van CNV negatief wordt beschreven, o.a. met oog op de verwachte effecten	'niet voor niets weer ingetrokken'
<i>Verdwijnd christendom</i>	Predicaties die christendom in Nederland beschrijven als een religie die steeds minder invloed heeft in Nederland	'kwijnend'
<i>Onbelangrijk Suikerfeest</i>	Predicaties die het Suikerfeest eigenschappen toekennen waaruit blijkt het in Nederland volgens de spreker geen grotere rol hoeven te spelen dan nu het geval is	'moet gewoon worden geregeld in cao's'
<i>Belangrijk Suikerfeest</i>	Predicaties die het Suikerfeest als belangrijk beschrijven	
<i>Nederland als tolerante samenleving</i>	Predicaties die o.a. de religieuze tolerantie van Nederland benoemen	'plek voor alle geloven'
<i>Nederland dat 'bedreigd' wordt</i>	predicaties die Nederland beschrijven als een land waar de islam op een negatieve manier steeds meer invloed krijgt	'moeten ons weren'
<i>Christelijk Nederland</i>	Predicaties die Nederland 'christelijke' eigenschappen toekennen	'christelijk'
<i>Bedreigende islam/moslims</i>	Predicaties die de islam of 'de moslims' negatieve eigenschappen toeschrijven	'gevaarlijk'
<i>Moslims als buitenstaanders</i>	Predicaties die moslims beschrijven als een groep die niet tot 'de' Nederlanders behoort, en daarmee minder recht van spreken heeft	'moet maar gewoon een vrije dag opnemen'
<i>De miskende moslims</i>	Predicaties die moslims gebrek aan acceptatie en waardering toekennen	'in het verdomhoekje geplaatst'

5.1.2. Predicatiecategorieën Lidl-discussie 2019

De verschillende predicatiecategorieën uit het corpus van 2019 staan weergegeven in de onderstaande tabel. Voor de categorieën *Nederland dat bedreigd wordt* en *de bedreigende islam* gelden dezelfde overwegingen als in het corpus uit 2006.

Tabel 8: overzicht predicatiecategorieën corpus 2019

Predicatiecategorie	Toelichting	Voorbeeld
<i>Kerst als betekenisvolle feestdag</i>	Predicaties die Kerst een belangrijke betekenis toekennen binnen een religieuze context	‘belangrijk voor het gevoel van gemeenschappelijkheid’
<i>Kerst als betekenisvol voor iedereen</i>	Predicaties die Kerst een belangrijke betekenis toekennen binnen een niet-religieuze context	‘van iedereen’
<i>Betekenisloze Kerst</i>	Predicaties die Kerst geen belangrijke waarde toekennen	‘een allergaatje van oude en nieuwe tradities’
<i>‘Feest’ in plaats van ‘Kerst’ is slecht</i>	Negatieve predicaties omtrent het gebruik van ‘feest’	‘de oorsprong wordt weggepoetst’
<i>‘Feest’ in plaats van kerst maakt niet uit</i>	Positieve of neutrale predicaties omtrent het gebruik van ‘feest’	‘een onschuldige formule’
<i>Nederland als cultuurarme samenleving</i>	Predicaties die Nederland omschrijven als een land dat wel ‘wat’ tradities heeft, maar daarin heel beperkt is	‘niet zo verfijnd en passievol’
<i>Nederland als individualistisch samenleving</i>	Predicaties die de nadruk leggen op het gebrek aan een verbindende factor als religie in Nederland.	‘altruïsme’
<i>Nederland als tolerante samenleving</i>	Positieve predicaties die Nederland als tolerant beschrijven	‘gelijkwaardigheid’
<i>Nederland dat ‘bedreigd’ wordt</i>	Predicaties die het wegvallen of veranderen van tradities en de angst voor een toenemende invloed van de islam betreffen	‘islamisering’
<i>Bedreigende islam/moslims</i>	Predicaties die de islam of ‘de moslims’ negatieve eigenschappen toeschrijven	‘kennen bedenkelijke tradities’
<i>Verdwijnd christendom</i>	Predicaties die wijzen op de ontkerstening in Nederland die al een ver stadium heeft bereikt	helemaal verdwenen uit onze samenleving
<i>‘Joods-christelijke erfenis’ als politiek middel</i>	Predicaties die de ‘joods-christelijke erfenis’ (waaronder Kerst) een politieke betekenis toekennen, door het als argument of kritiekpunt te omschrijven	‘op te komen voor je eigen volk’
<i>De felle discussie</i>	Predicaties waaruit blijkt dat de discussie over religieuze feestdagen al een tijd aan de gang is en er stevig aan toe gaat	verankerde Nederlandse traditie

5.1.3. Resultaten predicatie-analyse

In de onderstaande tabellen staan de resultaten van de predicatie-analyses per corpus weergegeven.

Voor elke discussie is er ook een overzicht gemaakt van de omvang van de categorieën.

Tabel 9a: Overzicht predicaties corpus 2006

Predicatiecategorie	Predicaties
'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen	Onderdeel van het Nederlands erfgoed, een waardevolle feestdag, die deel uitmaakt van het nationale cultuurgood, daar moet je van afblijven, christelijke (7x), een christelijke feestdag, behoort die vakbond niet me de losse pols om te springen, Ons culturele erfgoed, liggen al honderden jaren vast, eigen (2x), onze, christelijke feestdag (2x), belangrijk voor een christen, zijn niet zomaar ontstaan, algemene erkende religieuze, onmiskenbaar christelijk
Betekenisloze 'tweede' feestdagen	zijn verworden tot extra koopzondagen, vrije, die als vrije dag geldt, jongeren weten nauwelijks waar het voor staat, die kan worden ingeleverd voor het islamitische Suikerfeest, blinken al lang niet meer uit door vroomheid, staat symbool voor de mate waarin onze maatschappij is gesecculariseerd, die in vrijwel geen enkel ander land wordt gevierd, vakantiedag, vrije feestdag, vrije dag (3x), zijn verworden tot extra koopzondagen, hebben hun christelijke lading verloren, ook wel afgeschafte kan worden, is aan vervanging toe, van het kwijnende christendom
Achteloze christenen	Te grabbel gooit, altijd bereid de eigen traditie bij het grof vuil te zetten, afvallen van je eigen geloof
Het goede plan van CNV	Sympathiek gebaar (2x), goed, dat heeft meer effect, economisch een slimme oplossing
Het slechte plan van CNV	Ronduit belachelijk, gevoelig ligt, ergerlijk genoeg, op groot verzet zou kunnen rekenen, een ordinaire ledenwerfactie, commotie ontstaan over, het snelst ingetrokken plan, schipbreuk lijdt, raakte een gevoelige snaar, verweesde, onzalig, niet voor niets weer ingetrokken, ethisch belachelijk, zou contraproductief werken, heeft weinig nut, kun je niet vragen, idee van verscheidenheid wordt ondersteund, zal het gros van de Nederlanders nooit accepteren
Verdwijnend christendom	Kwijnend, aan invloed verliezen, staan bloot aan snelle erosie, kwijnende minderheid
Onbelangrijk Suikerfeest	Moet gewoon worden geregeld in cao's, een vrije dag opnemen, ronduit belachelijk om wettelijk te regelen, discussie niet nodig, past niet in onze moderne maatschappij, heel gewoon, per cao geregeld moeten worden
Belangrijk Suikerfeest	'echte' religieuze feestdag, onvoldoende worden erkend, te weinig worden erkend (3x)
Nederland als tolerante samenleving	Openstaan voor andere religies en culturen, niet moeten afsluiten voor de wensen van mensen met een andere religieuze achtergrond, anders is gaan uit zien, fantastisch land, een democratie, plek voor alle geloven, westers land, tolerant moeten zijn
Nederland dat 'bedreigd' wordt	Staat een tsunami van moslims te wachten, genoeg islam, geen moslims meer erbij, moet niet investeren in de islam, moeten ons weren, onvoldoende islamitisch, moet aan de islam, is daar nog niet klaar voor, telt zaken waar niet over onderhandeld kan worden, zijn gesecculariseerd, horen geen 1 miljoen moslims bij, gaan business en spiritualiteit niet samen, tsunami van islamisering
Christelijk Nederland	christelijk, gebouwd op christelijke en joodse fundamenten, in een christelijk land wonen,
Bedreigende islam	Genoeg in Nederland, een agressief geloof, gevaarlijk, met zoveel aanhang, angst voor, weerstand tegen, geen meer erbij in Nederland, die al in Nederland zijn, aanstoot nemen aan vrouwen in badpak, die onze democratische rechtstaat niet accepteren, die vinden dat homoseksuele leraren hun geaardheid voor zich moeten houden, omvangrijke minderheid, angst voor een overname van het land, pakte eerst mijn baan af en nu ook mijn feestdag, veel leed en onrust kan veroorzaken, stevig genesteld in de autochtone agenda, die het land over gaan nemen, nu zelfs de feestdagen in willen pikken,
Moslims als buitenstaanders	moet maar gewoon een vrije dag opnemen, die er pas een tiental jaartjes wonen, moeten een snipperdag nemen en verder niet zeuren, zich moeten aanpassen aan onze cultuur en niet andersom
De miskende moslims	Hebben erkenning nodig, evenveel recht hebben op hun feestdagen als christenen, die recht hebben om hun religieuze feestdagen te kunnen vieren, in het verdomhoekje geplaatst, een minderheid, hebben ons wakker gemaakt, raadzaam om bij de samenleving te betrekken

Tabel 9b: Resultaten predicatie-analyse corpus 2006

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen Dagblad	Totale aantal	Totale percentage
'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen	8	7	3	6	0	24	17,5%
Bedreigende islam/moslims	11	4	1	2	0	18	13,1%
Betekenisloze 'tweede' feestdagen	4	7	4	3	0	18	13,1%
Het slechte plan van CNV	4	6	2	6	0	18	13,1%
Nederland dat 'bedreigd' wordt	5	5	0	2	1	13	9,5%
Nederland als tolerante samenleving	2	1	0	5	0	8	5,8%
De miskende moslims	3	2	1	1	0	7	5,2%
Onbelangrijk Suikerfeest	4	1	1	1	0	7	5,2%
Belangrijk Suikerfeest	0	3	2	0	0	5	3,6%
Het goede plan van CNV	0	4	0	1	0	5	3,6%
Verdwijnend christendom	0	0	0	4	0	4	2,9%
Moslims als buitenstaanders	2	0	0	2	0	4	2,9%
Achteloze christenen	0	1	1	1	0	3	2,2%
Christelijk Nederland	0	0	0	3	0	3	2,2%

Tabel 10a:: Overzicht predicaties corpus 2019

Predicatiecategorie	Predicaties
Kerst als betekenisvolle feestdag	ver voor de geboorte van Jezus Christus in Nederland werd gevierd, onderdeel van de joods-christelijke cultuur, vervuld van warme concepten als vrede op aarde en naastenliefde, waarop wij gedenken dat Jezus werd geboren, religieuze feestdagen
Kerst als betekenisvol voor iedereen	Gezamenlijke dagen vrij, belangrijk voor het gevoel van gemeenschappelijkheid, van iedereen, volksfeest, in grote lijnen altijd hetzelfde, onze hele cultuur stilstaat, zijn niet wat we een beetje erbij doen, fundamentele, succesvol spelen dat je een cultuur bent, hoge verwachtingen, geschikt moment om terug te blikken, de gelijkmatigheid, waardevol, dwingen bijna tot reflectie, de kracht ervan, een geschikte gelegenheid om de gemoederen een beetje tot bedaren te brengen, gezellig, gekoesterde, Een cultureel thuis kunnen bieden, zijn er om te koesteren, niet om aan te passen
Betekenisloze Kerst	Historisch weinig met het christendom te maken, een allergaatje van oude en nieuwe tradities, verplichte vrije, banale werkelijkheid, verhitte cultuurdiscussies, hysterische scheldpartijen, de kennis van aan het verdwijnen is, tijd voor jaarlijkse cultuuroorlogje, niet zo verfijnd en passievol, culture war, hebben we aangepast
'Feest' in plaats van 'Kerst' is slecht	de oorsprong wordt weggepoetst, gluiperige handigheid, amper voorkwam, gedoe over, ophief over, verbale capitulatie voor de islamisering van Nederland, NSB-verraad aan onze joods-christelijke cultuur, nauwelijks in voorkomt
'Feest' in plaats van 'Kerst' maakt niet uit	Een onschuldige formule
Nederland als cultuurarme samenleving	Heeft de laatste decennia natuurlijk heel veel van de eigen cultuur verspeeld, amper culturele gebruiken bijgekregen, bijbehorende tradities,
Nederland als tolerante samenleving	vrije, gelijkwaardigheid, beschaafd, komen de ander een beetje tegemoet
Verdwijnd christendom	de kennis aan het verdwijnen is, helemaal verdwenen uit onze samenleving, ontkerkend, eigen ontkerkelijking
'joods-christelijke erfenis' als politiek middel	Rijkdom, aan basis overtuigingen die het waard zijn om door te geven, een bot politiek middel, zit in een verdomhoekje, een stok om moslims mee te slaan, politieke betekenis te belangrijk, opkomen voor je eigen volk, Thierry Baudet en Geert Wilders zijn aan de haal gegaan met, gerichtheid op de ander, bot politiek instrument, leidmotief voor westerse beschaving, een politieke betekenis
Nederland dat 'bedreigd' wordt	Weer wordt getornd aan, in de revisie, Worden afgepakt, islamknuffelend, verraad, islamisering, verweesd, bezorgd, angst- en onderbuikgevoelens, zijn tradities afgepakt
Bedreigende islam/moslims	Kennen bedenkelijke tradities
De felle discussie	Stevig verankerde Nederlandse traditie, terechte en onterecht, verbeteren, een betreurenswaardig bewijs, verhitte

Tabel 10b: Resultaten predicatie-analyse corpus 2019

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen Dagblad	Totale aantal	Totale percentage
Kerst als betekenisvol voor iedereen	3	12	3	1	2	21	24,5%
Betekenisloze Kerst	3	1	3	3	1	11	12,8%
'Joods-christelijke erfenis' als politiek middel	0	0	0	10	0	10	11,6%
Nederland dat 'bedreigd' wordt	2	3	1	4	0	10	11,6%
'Feest' in plaats van 'Kerst' is slecht	2	3	2	0	1	8	9,3%
Kerst als betekenisvolle feestdag	0	2	2	0	1	5	5,8%
De felle discussie	0	2	0	3	0	5	5,8%
Nederland als tolerante samenleving	0	0	0	3	1	4	4,7%
Verdwijnend christendom	0	0	2	1	1	4	4,7%
Nederland als individualistische samenleving	0	0	0	2	1	3	3,5%
Nederland als cultuurarme samenleving	0	0	2	1	0	3	3,5%
'Feest' in plaats van 'Kerst' maakt niet uit	0	0	1	0	0	1	1,2%
Bedreigende moslims/islam	0	0	0	1	0	1	1,2%

5.1.4. Totaaloverzicht predicatiecategorieën

In de onderstaande tabel worden de verschillende predicatiecategorieën uit 2006 en 2019 per kernwoord met elkaar vergeleken. Ook wordt duidelijk hoe de kernwoorden in beide discussies een rol spelen. De verschillen en overeenkomsten worden in het volgende hoofdstuk besproken.

Tabel 11: Vergelijking predicatiecategorieën per kernwoord

2006	Totale percentage	Totale aantal	2019	Totale percentage	Totale aantal
Feestdagen	39,4%	54	Feestdagen	43,1%	37
'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen	17,5%	24	Kerst als betekenisvolle feestdag	5,8%	5
			Kerst als betekenisvol voor iedereen	24,5%	21
Betekenisloze 'tweede' feestdagen	13,1%	18	Betekenisloze Kerst	12,8%	11
Onbelangrijk Suikerfeest	5,2%	7			
Belangrijk Suikerfeest	3,6%	5			
Christendom/christenen	5,1%	7	Christendom/christenen	4,7%	4
Verdwijnd Christendom	2,9%	4	Verdwijnd Christendom		4
Achteloze christenen	2,2%	3			
Nederland/Nederlanders	17,5%	24	Nederland/Nederlanders	34,9%	30
Nederland dat 'bedreigd' wordt	9,5%	13	Nederland dat 'bedreigd' wordt	11,6%	10
Nederland als tolerante samenleving	5,8%	8	Nederland als tolerante samenleving	4,7%	4
Christelijk Nederland	2,2%	3	'Joods-christelijke erfenis' als politiek middel	11,6%	10
			Nederland als cultuurarme samenleving	3,5%	3
			Nederland als individualistische samenleving	3,5%	3
Islam/moslims	21,2%	29	Islam/moslims	1,2%	1
Bedreigende islam/moslims	13,1%	18	Bedreigende islam/moslims	1,2%	1
De miskende moslims	5,2%	7			
Moslims als buitenstaanders	2,9%	4			
Plan/voorstel/discussie	16,8%	23	Plan/voorstel/discussie	16,3%	14
Het slechte plan van CNV	13,1%	18	'Feest' in plaats van 'Kerst' is slecht	9,3%	8
Het goede plan van CNV	3,6%	5			
			'Feest' in plaats van 'Kerst' maakt niet uit	1,2%	1
			De felle discussie	5,8%	5

5.2 Resultaten discursieve dimensie

In de analyse van de discursieve dimensie is onderzocht hoe of en bepaalde stemmen aan bod komen in het discours. Alle stemmen die in de krantenartikelen zijn gevonden, zijn verdeeld over verschillende categorieën. De resultaten van het corpus van 2006 en 2019 worden eerst apart weergegeven, en daarna in een vergelijkende tabel. Totaaloverzichten van alle stemmen die aan bod komen, inclusief tekstfragmenten, staan in bijlagen 5 en 6.

5.2.1. Resultaten stemmenanalyse CNV-discussie 2006

In het corpus van 2006 kwamen in totaal 35 verschillende stemmen voor. Gezien het feit dat de discussie draait om religieuze feestdagen, is er een overzicht gemaakt van de verhouding tussen de *christendom/islam-representanten*, *christendom/islam-experts* en de overige categorieën. Hierbij zijn de *christendom/islam-representanten* en *christendom/islam-experts* samengevat als ‘gelovigen’ en de overige categorieën als de ‘niet-gelovigen’. In totaal zijn vijf stemmen (14,3%) expliciet beschreven als ‘gelovig’, bestaande uit één *christendom-representant*, drie *islam-representanten* en één *islam-expert*. In de onderstaande diagram (1) is de verhouding weergegeven:

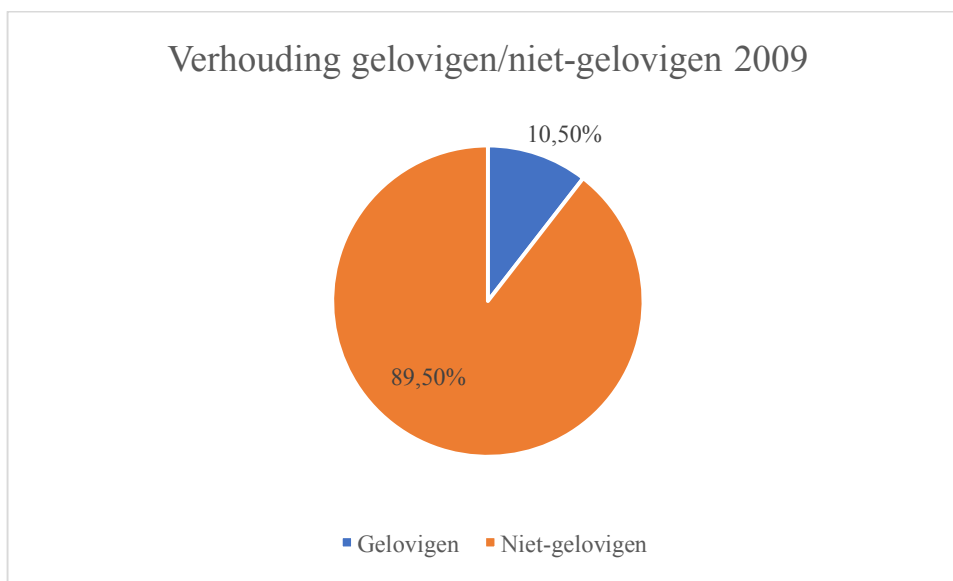

Diagram 1: verhouding gelovigen/niet-gelovigen corpus 2006

De ‘niet-gelovigen’ zijn voor verdere analyse onderverdeeld in de volgende groepen: *institutionele experts*, *politici* en *burgers*. De *institutionele experts* bestaan uit mensen met beroepskennis vanuit: CNV (11), FNV (1), bedrijven (2), werkgeversorganisaties (1), de krant (1), Instituut voor multiculturele ontwikkeling (1) en Sociaal en Cultureel Planbureau (1). Onder *politici* vallen (toenmalige) Tweede Kamerleden (5), politici ‘in het algemeen’ (1), en politici die korte lijntjes hebben met de Tweede Kamer (1). Onder *burgers* vallen niet-politieke individuen, die niet als ‘gelovig’ zijn bestempeld en niet vanuit hun beroepskennis spreken of worden aangesproken. Alle groepen staan in de onderstaande tabel weergegeven:

Tabel 12: Overzicht groepen stemmen in corpus 2006

Groep	Aantal keer aan het woord	Percentage
Islam-representanten	3	8,6%
Islam-experts	1	2,9%
Christendom-representanten	1	2,9%
Christendom-experts	0	-
Institutionele experts	18	51,4%
Politici	6	17,1%
Burgers	6	17,1%
Totaal	35	100%

Binnen de *institutionele experts* domineert het CNV, die het vooral opneemt voor moslims in Nederland die volgens hen erkend moeten worden. Vrije dagen voor moslims moeten volgens het CNV dan ook wettelijk worden vastgelegd. Ze benoemen bovendien ook de gevoeligheid van de discussie: “als je in dit land het woord ‘islam’ uitspreekt, gebeurt er iets gekks” (Redactie de Telegraaf, 2006a). De predicatiecategorieën ‘de miskende moslims’ en ‘tweede feestdag als betekenisloos’ domineren rondom het CNV. Het standpunt van *de Volkskrant*, waar één van de artikelen op reageert, sluit daarop aan. Het voorstel is volgens deze krant namelijk een positief symbolisch gebaar voor moslims die zich niet in Nederland thuis voelen. De predicatiecategorieën ‘de miskende islam’ en ‘het goede plan van CNV’ domineren hierin. Vakcentrale FNV en de werkgevers geven daarentegen voornamelijk aan dat het verstandig is om dit soort zaken in de cao’s te regelen in plaats van wettelijk. Instituut voor multiculturele ontwikkeling ondersteunt deze visie omdat ze denken dat het contraproductief zal uitpakken. Binnen deze groepen domineert de predicatiecategorie ‘het slechte plan van CNV’.

De stem die het meest aanwezig is onder de *politici* is die van PVV-leider Geert Wilders. De politicus plaatst het plan van CNV in het kader van ‘islamisering van Nederland’, tussen andere voorbeelden zoals “zwemuurtjes voor moslimmannen omdat ze aanstoet nemen aan vrouwen in badpak” (Redactie de Telegraaf, 2006b). Daarbij omschrijft hij de islam louter negatief. De politicus gebruikt de discussie voornamelijk als argument in zijn ‘strijd’ tegen ‘de islamisering van Nederland’. Andere politici die het plan van CNV gebruiken om een politiek statement te maken, komen van het CDA. Zo zei toenmalig CDA-leider Maxime Verhagen dat kerst ook afgeschaft kon worden als het CNV het plan doorzette, en werd daarin ondersteund door CDA-voorlichter Stephan Schrover. Binnen zowel de visie van de CDA-politici als de PVV-leider komen de predicatiecategorieën ‘Nederland dat bedreigd wordt’, ‘verdwijnd christendom’, ‘het slechte CNV-plan’ en ‘tweede feestdagen als betekenisvolle feestdagen’ terug. Deze politici komen allemaal direct aan het woord. Tenslotte komen politici ‘in het algemeen’ voor met de visie dat aandacht voor niet-christelijke feestdagen belangrijk is voor de erkenning van moslims. Deze groep wordt echter maar één keer benoemd, en ook nog eens indirect.

De dominante visie van de *burgers* is dat ze het gevoel hebben dat tradities worden ‘afgepakt’, en dat CNV de christelijke ideologie vergooit. Het christendom wordt daarbij gekoppeld aan het

erfgoed van Nederland. Ze vinden het dan ook onnodig om aandacht te besteden aan een niet-christelijke feestdag. De critici komen grotendeels direct aan het woord. De predicatiecategorïeën die in de opvattingen voorkomen, zijn ‘tweede feestdagen als betekenisvolle feestdagen’, ‘achteloze christenen’, ‘het slechte plan van CNV’, ‘onbelangrijk Suikerfeest’ en ‘Nederland dat bedreigd wordt’.

De *Islam-expert* zegt dat het erg vervelend is dat moslims niet gelijk worden behandeld als het op feestdagen aankomt. In deze visie zijn de predicatiecategorïeën ‘het goede plan van CNV’, ‘belangrijk Suikerfeest’ en ‘de miskende moslims’ zichtbaar. De *islam-representanten* beschrijven het gebrek aan een officiële vrije dag daarentegen niet als problematisch. Tenslotte spreekt de enige christelijke gelovige die aan het woord komt, veel waardering uit voor de manier waarop moslims met religieuze tradities omgaan.

5.2.2. Resultaten stemmenanalyse Lidl-discussie 2019

In het corpus van 2019 kwamen in totaal 20 stemmen voor. Opnieuw is er een overzicht gemaakt van de verhouding tussen ‘gelovigen’ en ‘niet-gelovigen’. In totaal zijn er drie stemmen van ‘gelovigen’ (15%). Het gaat om twee *christendom-representanten* en één *islam-expert*. In de onderstaande tabel staat de verhouding weergegeven:

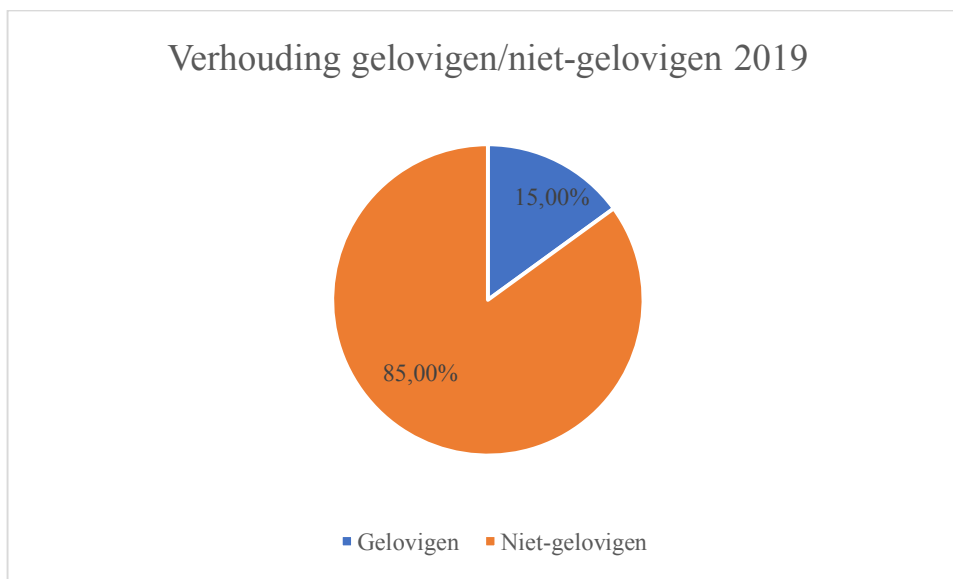

Diagram 2: verhouding gelovigen/niet-gelovigen corpus 2019

De ‘niet-gelovigen’ zijn onderverdeeld in de groepen: *politici*, *institutionele experts* en *burgers*. *Institutionele experts* betreft kranten (2), filosofen (3) en de supermarktketen Lidl (1). De groep *politici* bevat leden uit de Tweede Kamer (3), politici in het algemeen (1) en een oud-lid van de Tweede Kamer. Onder *burgers* vallen wederom niet-politieke individuen, die niet als ‘gelovig’ zijn bestempeld en niet vanuit hun beroepskennis spreken of worden aangesproken. De categorieën staan in de onderstaande tabel weergegeven:

Tabel 13: Overzicht groepen stemmen in corpus 2019

Groep	Aantal keer aan het woord	Percentage
Islam-representanten	0	-
Islam-experts	1	5%
Christendom-representanten	2	10%
Christendom-experts	0	-
Institutionele experts	9	45%
Politici	5	25%
Burgers	3	15%
Totaal	20	100%

In de krantenartikelen zijn er twee kranten die als *institutionele experts* aan het woord komen. Het *Algemeen Dagblad* komt aan bod als ‘aanstichter’ van de mediadiscussie rondom Lidl, doordat zij meldden dat het woord ‘Kerst’ zo goed als ontbrak in de folder. Deze opvatting past voornamelijk in de predicatiecategorïe ‘verdwijnd christendom’. In het corpus wordt ook verwezen naar een redacteur van *NRC*, die wijst op de verdwijning van religie uit de samenleving. Supermarktketen Lidl past als *institutionele expert* vooral binnen de predicatiecategorïe ‘Nederland als tolerante samenleving’, omdat ze zeggen aandacht te willen besteden aan meerdere feesten. De verschillende filosofen die aan het woord komen, benadrukken juist dat de feestdagen waardevol zijn: voor zowel onszelf als de maatschappij. Daarnaast wordt door deze stemmen uitgelegd hoe de maatschappij is verbonden met het christendom, en hoe politici als Geert Wilders de ‘joods-christelijke erfenis’ inzetten als politiek middel. Zo wordt bijvoorbeeld gezegd: “deze houding, die de democratie en vrije samenleving in stand houdt, hebben we te volgens Karl Popper mede te danken aan het christendom” (Pasterkamp, 2020). De filosofen komen zowel direct als indirect aan het woord. Predicatiecategorïeën die in hun opvattingen te herkennen zijn, zijn ‘Kerst als betekenisvolle voor iedereen’ en ‘joods-christelijke erfenis als politiek middel’. Tenslotte constateert de theoloog die direct aan het woord komt dat de discussie over feestdagen samenhangt met secularisatie. De ‘paar’ feestdagen die Nederland heeft, worden volgens hem namelijk extra gekoesterd. Dit komt overeen met predicatiecategorïeën ‘verdwijnd christendom’, ‘de felle discussie’ en ‘Nederland als cultuurarme samenleving’.

Onder de *politici* domineert het belang van religieuze feestdagen, waarbij Geert Wilders en politici ‘in het algemeen’ de ‘joods-christelijke traditie’ inzetten om angst weg te nemen bij ‘het volk’. De predicatiecategorïe ‘joods-christelijke traditie als politiek middel’ is hier dan ook toepasselijk, evenals ‘Kerst als betekenisvolle feestdag’. Alle politici komen direct aan het woord.

De groep *burgers* is in dit corpus relatief klein en ziet het vervangen van ‘Kerst’ door ‘feest’ als verraad dat ‘de’ Nederlandse cultuur aantast. Predicatiecategorïeën die hiermee overeenkomen zijn ‘Kerst als betekenisvolle feestdag’, ‘Nederland dat ‘bedreigd’ wordt’ en ‘‘feest’ in plaats van ‘kerst’ is slecht’. Twee burgers kwamen direct aan bod en één iemand indirect.

De twee *christendom-representanten* zijn een oude apostel en een christelijk tijdschrift. Vanuit het christelijke tijdschrift wordt de nadruk gelegd op de ontkerstening van Nederland, terwijl de stem

van de apostel wordt ingezet om te laten zien waarom de ‘joods-christelijke traditie’ veel wordt bediscussieerd. De *islam-expert* Zihni Özdil laat zijn stem horen aan de hand van een satirisch pleidooi voor een kerstvrije samenleving. Een van de twee *christendom-representanten* en de *islam-expert* komen direct aan het woord.

5.2.3. Totaaloverzicht stemmenanalyse

Om een beeld te krijgen van de overeenkomsten en verschillen van stemmen uit het corpus van 2006 en 2019, worden de resultaten van beide corpussen in de onderstaande tabel naast elkaar gezet. In het volgende hoofdstuk (paragraaf 6.4) worden de verhoudingen tussen de verschillende groepen stemmen besproken.

Tabel 14: Totaaloverzicht groepen stemmen

Groep	Percentage 2006	Percentage 2019
Islam-representanten	8,6%	-
Islam-experts	2,9%	5%
Christendom-representanten	2,9%	10%
Christendom-experts	-	-
Institutionele experts	51,4%	45%
Politici	17,1%	35%
Burgers	17,1%	15%
Totaal	100%	100%

6. Discussie

In dit hoofdstuk komt de sociale dimensie van de KDA aan bod, door de resultaten in het licht van het contextueel en theoretisch kader te bespreken.

6.1 Nativisme

De eerste deelvraag is:

In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een nativistische visie op de natie, in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 1: De nativistische visie op de natie speelt een rol in de krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006, als 2019

De resultaten van de predicatie-analyse van het discours rondom de CNV-discussie tonen aan dat de meest voorkomende categorieën elementen bevatten die overeenkomen met een nativistische visie. Het gaat om de categorieën ‘Nederland dat ‘bedreigd’ wordt’ (9,6%), ‘de bedreigende islam/moslims’ (13,1%) en ‘moslims als buitenstaanders’ (2,9%). Predicaties uit deze categorieën beschrijven moslims en de islam als ‘vreemde’ invloed die ongewenst dominant lijkt te worden in Nederland, waardoor christelijke normen, waarden en tradities in het geding komen. Zo wordt bijvoorbeeld de opvatting uitgedragen dat ‘zij’ (moslims) zich aan moeten passen aan ‘onze’ (christelijke) tradities. Een voorbeeld hiervan is “stevig genesteld in de autochtone agenda” (Drayer, 2006). Dit komt overeen met het nativistische idee dat de ‘originele inwoners’ bepalen wat de identiteit van ‘de’ Nederlandse natie is (Slootman & Duyvendak, 2015).

Door deze visie wordt het discours gedomineerd door bepaalde angstgevoelens, die versterkt worden door stemmen van voornamelijk *burgers* en *politici* die direct aan het woord komen. Daarnaast stellen alle burgers die aan het woord komen, zich negatief en kritisch op. Doordat de nativistische visie door zowel ‘het volk’ als ‘de volksvertegenwoordigers’ wordt uitgedragen, lijkt het alsof deze visie domineert binnen het maatschappelijke debat. Dit past ook wel in het tijdsbeeld, omdat Nederland aan het begin van de 21^e eeuw heel erg op de ‘eigen’ identiteit gefocust was en de islam binnen het identiteitsdebat een belangrijk uitgangspunt was (Oosterbaan, 2014).

In de artikelen van 2019 dragen ook alle *burgers* een nativistische visie uitdragen. De predicatiecategorieën ‘Nederland dat bedreigd wordt’ (11,6%) en ‘de bedreigende islam/moslims’ (1,2%) zijn opnieuw aanwezig, maar hebben samen wel een beduidend kleinere omvang dan in 2006. Door predicaties die gaan over het ‘afpakken van’, of ‘tornen aan’ tradities, ontstaat er het idee dat deze (christelijke) tradities ongewenst en onterecht een andere invulling krijgen. Hierin is een

nativistische visie te herkennen omdat men het er blijkbaar niet mee eens is dat ‘nieuwkomers’ iets te zeggen hebben over christelijke tradities van de Nederlanders ‘die eerst waren’ (Slootman & Duyvendak, 2015). Net als in het discours van 2006 zijn nieuwkomers dan ook ‘de Ander’, en wordt ‘de’ Nederlandse identiteit vanuit deze tegenstelling gesilhouetteerd (Leerssen, 2015).

Al met al kan de hypothese bij de deelvraag bevestigd worden, aangezien het nativisme in beide discourses een rol speelt.

6.2 Civiek nationalisme

De tweede deelvraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord, is:

In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van een civieke visie op de natie in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 2: Civiek nationalisme speelt een rol in krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006, als 2019.

Uit de analyse blijkt dat civiek nationalisme op een paar manieren terugkomt in de krantenartikelen uit 2006. Ten eerste wordt Nederland door middel van enkele predicaties (5,8%) beschreven als een ‘tolerante samenleving’. Civiek nationalisme is hierin terug te zien in predicaties als ‘anders is gaan uitzien’. Hieruit blijkt namelijk dat Nederland en diens identiteit verandert, wat aansluit op de civiek nationalistische opvatting dat identiteit dynamisch is (Leerssen, 2015). Deze predicatiecategorie is echter summier. De politieke moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh zaten namelijk nog vers in het geheugen, waardoor het tolerante zelfbeeld van Nederland “een gevoelige correctie” onderging (Oosterbaan, 2014, p.19).

Civiek nationalisme is ten tweede terug te zien in de categorieën ‘de miskende moslims’ (5,2%) en ‘belangrijk Suikerfeest’ (3,6%). Volgens deze predicaties verdienen moslims en de islam in Nederland meer erkenning. Dit past binnen het civiek nationalisme omdat er ruimte is voor tradities van ‘de Ander’, die mede ‘de’ Nederlandse identiteit bepalen en invulling geven (Leerssen, 2015). Het recht om een niet-christelijk geloof te belijden, wordt vanuit deze opvatting namelijk belangrijker gezien dan een gedeeld religieus verleden. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat deze gedachte voornamelijk door *institutioneel-expert* het CNV werd uitgedragen, en nauwelijks door anderen.

In de krantenartikelen uit 2019 zijn veel dimensies van civiek nationalisme zichtbaar. De predicatiecategorie ‘Nederland als tolerante samenleving’ (5,8%) is hier het eerste voorbeeld van. De categorie bevat predicaties die ‘Nederland’ beschrijven vanuit algemene normen en waarden die niet expliciet betrekking hebben op niet-christenen, maar voor alle Nederlanders gelden. De focus ligt hierdoor op zaken waarin mensen met verschillende culturele achtergronden in Nederland

overeenkomen. De focus op gemeenschappelijke normen en waarden ongeacht afkomst, herkomst, culturele en religieuze verschillen, komt overeen met de uitgangspunten van civiek nationalisme (Leerssen, 2015).

Een andere predicatiecategorie waarin civiek nationalisme herkenbaar is, is ‘Kerst als betekenisvol voor iedereen’, die voornamelijk wordt vertegenwoordigd door *institutionele experts*. Deze relatief grote categorie binnen het discours van 2019 (24,5%), komt overeen met de civieke visie op de natie omdat de nadruk ligt op het ‘wij-gevoel’ van hier en nu (Leerssen, 2015). Het verschil in religie en cultuur wordt hier namelijk achterwege gelaten, waardoor Kerst ook betekenisvol is voor mensen met een andere herkomst of afkomst dan christelijke Nederlanders.

Concluderend is het antwoord op de tweede deelvraag dat civiek nationalisme wel degelijk een rol speelt in beide discourses, maar deze rol in het discours van 2019 aanzienlijk groter is dan in het discours van 2006. De hypothese dat civiek nationalisme in beide discourses een rol speelt, kan dus bevestigd worden.

6.3 Postseculier nationalisme

De derde deelvraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord, is:

In hoeverre is er in 2006 en 2019 sprake van postseculier nationalisme in artikelen van Nederlandse dagbladen omtrent religieuze feestdagen in Nederland?

Hypothese 3: De verwachting is dat postseculier nationalisme een rol speelt in krantenartikelen over religieuze feestdagen in Nederland uit zowel 2006, als 2019.

Een van de kenmerken van postseculier nationalisme is dat nationale identiteit wordt gevormd en verdedigd vanuit enerzijds seculiere waarden, en anderzijds een religieus-cultureel kader (Van den Hemel, 2017). Dat seculiere waarden een rol spelen in het discours van 2006, blijkt uit de predicatiecategorieën ‘verdwijnd christendom’ (2,9%) en ‘Nederland als tolerante samenleving’ (5,8%). Een seculiere waarde die op meerdere manieren terugkomt, is ‘tolerantie’. In de artikelen van 2006 is daarnaast het religieus-cultureel kader terug te zien in categorieën als ‘tweede feestdagen als betekenisvolle feestdagen’ (17,5%) en ‘christelijk Nederland’ (2,2%). Hierin is ook etnisch nationalisme te herkennen, omdat die predicaties voornamelijk op het nationale erfgoed en religieus verleden gericht zijn, waardoor ‘Nederland’ in de hoek van een ‘gedeeld verleden’ wordt geplaatst (Leerssen, 2015). De duidelijke aanwezigheid van dit soort predicaties kan worden verklaard doordat Nederland zich destijds in een periode bevond waarin geschiedenis en cultuur veel aandacht kregen (Oosterbaan, 2014). De identiteitscrisis bracht daarnaast veel onzekerheid met zich mee, waardoor er

werd teruggegrepen naar cultureel (immaterieel) erfgoed zoals feestdagen (Dibbits et al. 2011; Stengs, 2012; Beugelsdijk 2019).

Postseculier nationalisme is daarnaast een vorm van politiek voeren. Ook dit punt is te herkennen in het discours van 2006, omdat de predicaties die de nationale identiteit vanuit een religieus-cultureel kader benaderen vooral door *politici* worden gebruikt, die relatief vaak aan het woord komen (17,1%). Dit komt voornamelijk doordat Maxime Verhagen (CDA) het plan van CNV gebruikte in zijn campagnestrategie en Geert Wilders (PVV) het als middel gebruikte om een politiek statement te maken ten behoeve van zijn ‘strijd’ tegen de islam. Geert Wilders is binnen het discours de grootste vertegenwoordiger postseculier nationalistische visie, doordat hij als politicus ook de predicatiecategorien ‘Nederland dat bedreigd wordt’ en ‘bedreigende islam/moslams’ vertegenwoordigt. Deze sluiten ook aan op het postseculier nationalisme omdat de islam als ‘andere cultuur’ vanuit die visie als inherent onverenigbaar met Nederland wordt gezien (Van den Hemel, 2017a).

In het discours van 2019 komt het postseculier nationalisme anders naar voren dan in 2006. Ten eerste speelt secularisme in het discours van 2019 namelijk een grotere rol dan in 2006, waardoor het des te meer opvalt dat een politicus als Geert Wilders zich juist richt op het religieus-culturele kader van de nationale identiteit. Nederland wordt in het discours van 2019 namelijk als ‘tolerant’ (4,7%), ‘cultuurarm’ (3,5%) en ‘individualistisch’ (3,5%) beschreven, waarbij ‘verdwijnd christendom’ (4,7%) ook nog een grotere rol speelt dan in 2006 (2,9%). Daarnaast ontbreken in 2019 predicaties die Nederland als ‘christelijk’ beschrijven. De derde reden is dat er in het discours van 2019 veel wordt gereflecteerd op het feit dat politici als Geert Wilders of Thierry Baudet (FvD) de ‘joods-christelijke traditie’ inzetten als politiek middel. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de bemoeienis van niet-christelijke politieke partijen inmiddels een fenomeen is dat vaker voorkomt in discussies rond religieuze feestdagen (Van den Hemel, 2017a). Niet alleen auteurs de krantenartikelen reflecteren op de acties van politici, maar ook verschillende *institutionele experts*. Postseculier nationalisme komt in het discours van 2019 dus zowel direct als indirect voor.

Tenslotte is vooral het gebrek aan stemmen van christenen in zowel 2006 als 2019 tekenend voor de paradox die als postseculier nationalisme gezien kan worden: Nederland wordt afgeschilderd als een seculiere samenleving, waarin juist voornamelijk *burgers* en *politici* terugvallen op het christelijk verleden om ‘de’ Nederlandse identiteit te beschrijven.

Concluderend is het antwoord op de derde deelvraag dat postseculier nationalisme in beide discourses een rol speelt, waarmee de hypothese bevestigd kan worden.

6.4 Overeenkomsten en verschillen

De laatste deelvraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord, is:

Deelvraag 6: In hoeverre komen de bevindingen uit de discoursen van 2006 en 2019 met elkaar overeen?

Hoewel de twee discussies allebei discussies zijn omtrent religieuze feestdagen in Nederland, zijn ze niet volledig vergelijkbaar. Uit het contextueel kader (hoofdstuk 2) blijkt namelijk dat de CNV-discussie uit 2006 het ‘vervangen’ van een christelijke feestdag voor een islamitische feestdag betreft, terwijl de discussie uit 2019 gaat over het ontbreken van referenties naar een christelijke religieuze feestdag, waarbij niet direct het verband wordt getrokken met andere religieuze feestdagen. Dit verschil wordt meegenomen in de interpretatie van de verschillen en overeenkomsten.

Om te beginnen is het grootste verschil zichtbaar in de benaderingswijze van de discussie. Hierin is een duidelijke verschuiving zichtbaar van een multiculturele kwestie in 2006, naar een bredere maatschappelijke kwestie in 2019. Deze verschuiving in het discours is op twee manieren terug te zien in de krantenartikelen.

Ten eerste ligt de nadruk in 2019 ten opzichte van 2006 niet meer op ‘de moslims’ als bedreigende factor voor ‘Nederland’ en ‘de’ Nederlandse cultuur. In 2006 werd deze groep als de oorzaak van de ‘onnodige’ discussie omtrent religieuze feestdagen gezien, wat niet ten goede kwam voor de manier waarop moslims werden afgeschilderd. In 2019 werd minder met het vingertje naar ‘de moslims’ gewezen, maar werd de discussie meer afgeschilderd als een kwestie waar de gehele samenleving een rol in heeft. Het zijn in 2019 voornamelijk verschillende filosofen die de discussie als een maatschappelijk fenomeen benaderen. Daarnaast werd in de artikelen uit 2019 de christenen niet langer meer het verdwijnen van christelijke tradities verweten. In de artikelen uit 2006 is dit wel het geval, zoals te zien is in de predicatiecategorie ‘de achteloze christenen’. Er wordt in de artikelen uit 2019 net als in de artikelen uit 2006 gezegd dat tradities ‘worden afgepakt’, maar er wordt minder expliciet gezegd door wie. In plaats daarvan wordt er in 2019 meer gereflecteerd op de discussie. Dit kan verklaard worden doordat de ‘feestfolder’ van Lidl in 2019 niet expliciet ontworpen was om aandacht te besteden aan een islamitische feestdag in plaats van een christelijke feestdag, zoals wel het geval was met het CNV-voorstel (zie hoofdstuk 2).

Ten tweede heeft de nativistische visie die voornamelijk in 2006 domineerde, in 2019 ruimte gemaakt voor een meer civiek nationalistische visie. In de krantenartikelen uit 2019 is het nativisme vooral een bijzaak, terwijl het in 2006 dominant aanwezig was. De verschuiving is bijvoorbeeld te zien in de predicatiecategorie ‘Nederland als tolerante samenleving’. De categorie is ten opzichte van 2006 inhoudelijk veranderd omdat ‘Nederland’ niet meer vanuit het oogpunt van ‘acceptatie voor andere culturen’ als tolerant wordt beschreven, maar meer vanuit algemene normen en waarden die niet expliciet betrekking hebben op niet-christenen. De focus lijkt in 2019 te zijn verplaatst van

(problematische) verschillen tussen culturen, naar zaken waarin mensen met verschillende culturele achtergronden in Nederland juist overeenkomen. De verschuiving naar een meer civieke visie op de natie is ook zichtbaar in de predicatiecategorie ‘Kerst als betekenisvol voor iedereen’. Deze categorie speelde in 2006 geen rol, want toen werd de waarde van de betreffende religieuze feestdagen alleen beschreven vanuit het religieus verleden van ‘Nederland’, in plaats van door een gevoel van gemeenschappelijkheid.

Sommige aspecten van het discours zijn hetzelfde gebleven. De grootste overeenkomst tussen de krantenartikelen uit 2006 en 2019 is de manier waarop bepaalde stemmen al dan niet aan bod komen. Ten eerste zijn het zowel in 2006 als in 2019 voornamelijk *burgers* die kritisch zijn als het op aanpassing van ‘hun’ tradities aankomt. Alle burgers die aan het woord komen, dragen een nativistische visie uit. Hierdoor wordt gesuggereerd dat de gemiddelde ‘gewone Nederlander’ er zo over denkt. Dit komt overeen met peilingen uit 2008 (ANP, 2008) en 2019 (Beugelsdijk et al., 2019) waaruit bleek dat de meeste Nederlanders niet willen dat er andere religieuze feestdagen bijkomen, al dan niet in plaats van christelijke feestdagen.

Ten tweede komen in zowel 2006 als 2019, christelijke en islamitische gelovigen nauwelijks aan het woord, terwijl die stemmen juist relevant lijken in de betreffende religieuze (identiteits)kwestie. Het zijn voornamelijk *institutionele experts* die de boventoon voeren, waardoor de discussie op een heel ander niveau gevoerd wordt.

Een derde overeenkomst in het discours is dat de discussie rond religieuze feestdagen in 2019 na 13 jaar nog steeds door politici wordt aangehaald om een politiek statement te maken. In 2006 waren dit CDA’er Maxime Verhagen en PVV’er Geert Wilders. In 2019 is Geert Wilders nog steeds een leidend politicus in het discours, en krijgt daarin volgens één van de artikelen ook bijval van FvD’er Thierry Baudet. Dat politici nog steeds een aandeel bezitten in het discours komt niet geheel uit de lucht vallen, aangezien verschillende prominente politici zich een paar jaar eerder (in 2016 en 2017) over soortgelijke discussies uitlieten.

Ten vierde is het opvallend dat in zowel 2006 als 2019, bijna alleen maar tegenstanders van het idee om zaken rond religieuze feestdagen aan te passen aan het woord komen. Alleen enkele *institutionele experts* geven aan een voorstander te zijn. Dit is een belangrijk punt voor de vormgeving van het discours omdat hierdoor de nadruk ligt op de negatieve visie, wat de indruk wekt dat deze visie ook de heersende publieke opinie is. De positieve visie binnen het discours is hierdoor onderbelicht.

Tenslotte is er ook nog een paar overeenkomsten zichtbaar in de soorten predicaties binnen het discours. Zo valt vooral op dat het aandeel van ‘betekenisloze tweede feestdagen/Kerst’ in 2006 en 2019 vrijwel gelijk is gebleven. Daarnaast is het aantal predicaties dat wordt gebruikt om een visie ‘voor’ of ‘tegen’ het veranderen van feestdagen te weergeven, ook vrijwel gelijk gebleven. Dit betekent dat er in beide jaren meer predicaties voorkomen die negatief tegenover het aanpassen van feestdagen staan, dan positief.

7. Conclusie

In dit hoofdstuk wordt ten eerste antwoord gegeven op de hoofdvraag van het onderzoek. Vervolgens worden de beperkingen van het onderzoek besproken en komen er suggesties voor vervolgonderzoek aan bod.

7.1 Het karakter van het discours tussen 2006 en 2019

Het doel van dit onderzoek was om het discours in kaart te brengen rondom de discussies over religieuze feestdagen in Nederland, aan de hand van krantenartikelen over de CNV-discussie uit 2006 en de Lidl-discussie uit 2019. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag die luidt:

Hoe krijgt het discours rondom religieuze feestdagen in Nederland vorm in de Nederlandse dagbladen uit 2019, vergeleken met de Nederlandse dagbladen uit 2006?

Om de deze onderzoeksvraag te beantwoorden, werd er op 34 artikelen uit vijf verschillende kranten een kritische discoursanalyse toegepast volgens het driedimensionale model van Fairclough (2010). Op basis van de resultaten kunnen er een paar conclusies worden getrokken.

Om te beginnen wordt het discours in zowel krantenartikelen uit 2019 als krantenartikelen uit 2006, vormgegeven door verschillende vormen van nationalisme. De hypothesen waarin verondersteld wordt dat de verschillende vormen van nationalisme in beide jaren een rol spelen, zijn dan ook bevestigd. Nativisme, civiek nationalisme en postseculier nationalisme komen in beide discoursen door middel van verschillende predicaties aan bod, waardoor er geconcludeerd kan worden dat het discours in de Nederlandse mainstreamkranten in 2006 én 2019 vrij nationalistisch van aard is.

Daarnaast draagt ook het soort stemmen dat aan bod komt, bij aan het karakter van het discours. In beide discoursen komen voornamelijk *institutionele experts* aan bod, gevolgd door *politici* en *burgers*. De stemmen spreken zich grotendeels negatief uit over het aanpassen van (regelingen rondom) religieuze feestdagen. Vooral *burgers* dragen pessimisme en vaak ook boosheid uit. Hieruit kan worden geconcludeerd dat het discours een negatieve ondertoon heeft. Christelijke en islamitische gelovigen komen daarnaast in alle krantenartikelen nauwelijks aan het woord, terwijl het om discussies gaat die draaien om religieuze feestdagen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de stemmen van mensen waar het juist om gaat in het discours, onderbelicht blijven.

Het laatste grote punt waarin het discours in de loop der jaren niet is veranderd, is de rol van de politiek. In zowel 2006 als 2019 grijpen verschillende politici de discussie aan om een politiek statement te maken. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het om een politiek beladen discours gaat.

Tot slot is er ook een duidelijke verschuiving zichtbaar tussen 2006 en 2019. Het discours wordt in de krantenartikelen uit 2006 voornamelijk gevormd door predicaties die verschillen tussen

verschillende culturen in Nederland benadrukken, de focus op het belang van een gemeenschappelijk verleden leggen, christenen beschuldigen van het verloederen van hun geloof, en de islam als bedreiging beschrijven voor ‘de’ Nederlandse identiteit en cultuur. In de artikelen uit 2019 wordt er minder met het vingertje naar moslims en christenen gewezen, maar wordt de discussie rond religieuze feestdagen meer als een maatschappelijk fenomeen beschouwd. Ondanks de negatieve ondertoon, heeft het discours in 2019 een inclusiever karakter dan in 2006. De nadruk ligt namelijk minder op een gedeeld verleden van ‘de’ natie, maar meer op gemeenschappelijke normen, waarden, rechten en plichten die in het hier en nu gelden, ongeacht religieuze en culturele verschillen. Concluderend is er tussen 2006 en 2019 dus een ontwikkeling zichtbaar in het discours, binnen het kader van visie op nationale identiteit.

7.2 Evaluatie

De manier waarop dit onderzoek is uitgevoerd, kent enkele beperkingen. De eerste beperking betreft het corpus. Ten eerste zijn de twee discussies inhoudelijk niet volledig te vergelijken, omdat de CNV-discussie gaat over het ‘vervangen’ van een christelijke feestdag door een islamitische feestdag, en de Lidl-discussie over een ontbreken van elementen die verwijzen naar een christelijke feestdag.

Ten tweede is het corpus dat is onderzocht van beperkte omvang. Doordat er maar 34 artikelen van vijf soorten kranten over een periode van enkele maanden zijn geanalyseerd, is het corpus geen ideale representatie van het volledige journalistieke discours in Nederlandse mainstreamkranten. De beperkte omvang van het corpus heeft als gevolg dat de conclusies slechts een indruk geven van het discours.

Een andere beperking gaat over de tekstuele analyse. Hoewel het driedimensionale model van Fairclough een mooie mogelijkheid biedt om de vorm van een discours vanuit verschillende invalshoeken te onderzoeken, is het wellicht verstandig om gebruik te maken van een aanvullende of andere onderzoeksmethode. Het driedimensionale model van Fairclough is namelijk op sommige vlakken lastig te operationaliseren, zoals blijkt uit de beperkingen die de onderzoeker heeft ervaren tijdens het uitvoeren van de predicatie-analyse. Zo heeft de eigen interpretatie van de onderzoeker een rol gespeeld in de categorisering van de predicaties, waardoor er sprake is van enige subjectiviteit. Hoewel er twee medebeoordelaars zijn ingezet, hebben zij hun mening gebaseerd op de categorieën die de onderzoeker in eerste instantie heeft samengesteld. Daarnaast is de onderzoeker wel met de beoordelaars over de categorieën in gesprek gegaan, maar heeft een *gezamenlijk* gesprek niet plaatsgevonden. Het advies is daarom, in navolging van Hooiveld (2016) en Woloszyn (2017), om de categorieën door middel van een gezamenlijk gesprek met de medebeoordelaars samen te stellen.

Een volgende beperking is de gekozen operationalisering in het onderzoek. Er is voor gekozen om patronen van nationalisme bloot te leggen op basis van predicaties van meerdere kernbegrippen. Doordat het in dit onderzoek om een discussie gaat die niet om één groep of thema draait, is het lastig om patronen bloot te leggen. Daarnaast zijn er relatief veel predicatiecategorïeën tot stand gekomen, doordat er predicatiecategorïeën per kernwoord zijn gevormd. Het grote aantal predicatiecategorïeën kan ervoor gezorgd hebben dat de beoordelaars moeite hebben gehad met het becommentariëren, wat de onderzoeksmethode negatief beïnvloedt. Achteraf gezien konden sommige kernwoorden achterwege gelaten worden zodat het aantal predicatiecategorïeën minder zou zijn. Aan de andere kant bood het grote aantal predicatiecategorïeën wel de mogelijkheid om patronen rond verschillende thema's en groepen bloot te leggen.

Een laatste beperking is dat er in dit onderzoek niet ingegaan op de verschillen binnen het discours in de verschillende kranten. Hierdoor mist er enige nuance, omdat het karakter van een krant invloed kan hebben gehad op het discours dat een krant uitdraagt.

7.3 Vervolgonderzoek

Tenslotte kan er ook een paar aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden geformuleerd. Om te beginnen zou het beperken van het aantal kernbegrippen vervolgonderzoek kunnen vergemakkelijken. Door te richten op één groep (bijvoorbeeld: de christenen) of thema (bijvoorbeeld: de feestdagen) binnen een groot corpus, wordt het aantal predicatiecategorïeën beperkt en lukt het wellicht beter om aan de hand van het model van Fairclough een kritische discoursanalyse uit te voeren. Daarbij is het verstandig om de categorïeën samen met meerdere medebeoordelaars samen te stellen, zodat subjectiviteit wordt beperkt.

In dit onderzoek lag de focus op twee specifieke casussen, waarbij de nadruk lag op het blootstellen van verschillende vormen van nationalisme in een discours dat onderdeel is van de brede nationale identiteitskwesie. Een van de dingen die bleek uit het onderzoek is dat de term 'joods-christelijk' door politici zelf wordt ingezet in discussies over religieuze feestdagen. Voor vervolgonderzoek zou het daarom interessant zijn om te onderzoeken hoe deze term door politici door de jaren heen is ingezet. En wellicht ook interessant: gaan politici van confessionele partijen er hetzelfde mee om als iemand als Geert Wilders, of juist niet? Komt het alleen voor in discussies over religieuze feestdagen, of ook in zaken die niet direct betrekking hebben tot religie? Het werk van Van den Hemel (2017a & 2017b) over postseculier nationalisme zou voor zulk onderzoek een goede basis kunnen vormen, met deze scriptie daarbij als aanvulling.

Het is daarnaast ook verstandig om aandacht te besteden aan meerdere soorten media, zodat de werking van een discours uitgebreider belicht kan worden. Kranten kunnen onderling vergeleken worden, maar ook andere gedrukte en niet-gedrukte media vormen interessante onderzoeksobjecten.

Tenslotte zou het interessant zijn om onderzoek te doen naar het perspectief van christelijke en islamitische gelovigen binnen de discussie over religieuze feestdagen in Nederland. Het perspectief van gelovigen is in het discours dat in dit onderzoek is vastgesteld tamelijk onderbelicht gebleven, terwijl het nota bene een discussie over religie betreft.

Bronnen

- ANP. (2008, 23 september). Meerderheid: Suikerfeest geen nationale feestdag. *Trouw*. Geraadpleegd op 15 juni 2020 via https://www.trouw.nl/nieuws/meerderheid-suikerfeest-geen-nationale-feestdag~bf2879b1/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free
- Anbeek, C., Nissen, P., Röselaers, J. (2017, 1 juni). Ruil Tweede Pinksterdag in voor Suikerfeest. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd op 9 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5NP0-F8R1-JC5G-1385-00000-00&context=1516831>.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso books.
- Bagouraki, E. (2018). *Waarom moeten wij de Grieken helpen? Een functioneel pragmatisch onderzoek naar het beeld van Griekenland in Nederlandse berichtgeving over de financiële crisis en het vluchtelingenvraagstuk in augustus 2015*. Utrecht: Universiteit Utrecht (Master's thesis).
- Bakker, P. & Scholten, O. (2019). *Communicatiekaart van Nederland. Overzicht van media en communicatie*. Amsterdam: Boom.
- Beller, M., & Leerssen, J. T. (Eds.). (2007). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey* (Vol. 13). Amsterdam: Rodopi.
- Beugelsdijk, S., Hart, J. J. M., Houwelingen, P., & Versantvoort, M. C. (2019). *Denkend aan Nederland*. Geraadpleegd via <https://www.scp.nl/publicaties/monitors/2019/06/26/denkend-aan-nederland>
- den Hollander, E. (2019, 4 november). Kerstrel Lidl: “Kan me voorstellen dat gelovigen zich ergeren”. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 16 mei 2020 via <https://www.ad.nl>
- den Hollander, E. (2019b, 7 november). Lidl onder vuur vanwege ‘bannen Kerst’ in nieuwe folder. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 17 mei via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/0cee3409-ff15-4f0a-ac189f06addc3554/?context=1516831>

- Dibbits, H. C., Elpers, S. M., Margry, P. J., & Zeijden, V. D. A. (2011). *Immaterieel erfgoed en volkscultuur. Almanak bij een actueel debat*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Drayer, E. (2006, 26 oktober). Leuk, die ramadan. En snij bij de iftar-maaltijd volgend jaar eens een serieus onderwerp aan. *Trouw*. Geraadpleegd op 22 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/f2eb3829-85f7-48e9-aded30f66e2c8b57/?context=1516831>
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Londen: Psychology Press
- Fairclough, N. (2010). *Critical discourse analysis : The critical study of language*. Geraadpleegd van <https://ebookcentral.proquest.com>
- Hooiveld, A. (2016). *Europese identiteit in het discours over vluchtelingen: Een analyse van de representatie van een Europese identiteit in het discours over vluchtelingen in Nederlandse krantenartikelen van 1999 en 2015*. Utrecht: Universiteit Utrecht (Master's thesis).
- Hua, Z. (2018). *Exploring intercultural communication: Language in action*. Londen: Routledge
- Huisman, I. (2016). *Vluchtelingen: van massa naar mens. Een kritisch discours-analytisch onderzoek naar de representatie van vluchtelingen in Nederlandse kranten in september 2015*. Utrecht: Universiteit Utrecht (Master's thesis).
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. Londen: Sage
- Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. (z.d.). *Wat is immaterieel erfgoed?* Geraadpleegd op 1 mei 2020, via <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/watisimmaterieelerfgoed>
- Koole, T., & Ten Thije, J. (1994). *The construction of intercultural discourse: Team discussions of educational advisers*. Amsterdam: Brill Rodopi.
- Leerssen, J. (2007). Identity/alterity/hybridity. In *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. (pp. 335-342). Amsterdam: Brill Rodopi.

- Leerssen, J. (2015). *Nationalisme*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- McConigal, J. (2006, 18 oktober). CNV slikt feestdag-idee razendsnel in. *Dagblad Tubantia*
Geraadpleegd op 16 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/a6d4d93e-b4a3-490b-9a2c-5d5fcd211e2a/?context=1516831>
- NPO. (2016). *NPO December vier je samen promo (muziek: Ed Struijlaart – Like December)* [Videobestand]. Geraadpleegd van
<https://www.youtube.com/watch?v=GpYKyyiXfNA>
- Oosterbaan, W. (2014). *Ons erf: identiteit, erfgoed, culturele dynamiek*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Özdil, T. Z. (2020, 15 januari). Laat de oorlog tegen Kerstmis maar woeden. Zihni Özdil juicht het toe: ‘Keihard, in alle openheid’. *Vrij Nederland*. Geraadpleegd op 16 mei 2020 via <https://www.vn.nl>
- Page, R. E. (2003). Cherie: lawyer, wife, mum': contradictory patterns of representation in media reports of Cherie Booth/Blair. *Discourse & Society*, 14(5), 559-579.
- Pasterkamp, L. (2020, 2 januari). Laat joods-christelijke erfenis niet over aan nieuw-rechts. *Nrc.next*.
Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/1247a932-5283-4d22-b96c-2ac09ccb3c2d/?context=1516831>
- Redactie de Telegraaf. (2006a, 18 oktober). CNV-plan suikerfeest van de baan. *De Telegraaf*.
Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/9555c638-e27c-4488-85a0-10dd627e2d04/?context=1516831>
- Redactie de Telegraaf. (2006b, 15 november). ‘Knokken voor onze cultuur’. *De Telegraaf*.
Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/78bbb371-3814-48c0-9de1-61d371bd98e8/?context=1516831>
- Redactie Leeuwarder Courant. (2006, 16 oktober). Boze reacties bij CNV op andere feestdagen. *Leeuwarder Courant*. Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/78bbb371-3814-48c0-9de1-61d371bd98e8/?context=1516831>

com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/953bbe76-196f-4bab-98be-b1ee6ced9c9a/?context=1516831

Redactie NRC Handelsblad. (2006, 17 oktober). Bitterfeest voor CNV. *NRC Handelsblad*.

Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/cc7e728-6245-4c71-a22e-702bc713119f/?context=1516831>

Redactie Reformatorisch Dagblad. (2006, 13 oktober). CNV: Paasdag ruilen voor Suikerfeest.

Reformatorisch Dagblad. Geraadpleegd op 16 mei 2020 van <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/817ca839-853d-4936-b6fd-43ae9b78f95/?context=1516831>

Redactie Trouw. (2006a, 14 oktober). CNV wil tweede paasdag verruilen voor suikerfeest. *Trouw*.

Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/1d15edbe-8456-4275-b968-77fede9ccae3/?context=1516831>

Redactie Trouw. (2006b, 20 oktober). Campagne CDA irriteert geestverwanten; aanloop

kamerverkiezingen. *Trouw*. Geraadpleegd op 17 mei 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/5d186ff1-0726-4e31-bbad-c0422ccf948a/?context=1516831>

Redactie Trouw. (2017, 2 juni). Vier Suikerfeest én Pinksteren. *Trouw*. Geraadpleegd op 16 mei 2020 via <https://www.trouw.nl/nieuws/vier-suikerfeest-en-pinksteren~b1b31e0b/>

Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination, Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London en New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Scheffer, P. (2000, 29 januari). Dossier Multiculturele Samenleving. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd op 16 mei 2020 via <https://retro.nrc.nl>

Schüller, J. E. (2017). *Fliedtlinge= vluchtelingen? Een onderzoek naar de representatie van vluchtelingen in twee Duitse en twee Nederlandse kranten voor en na de foto van Aylan Kurdi*. Utrecht: Universiteit Utrecht (Master's thesis).

- Slootman, M. & Duyvendak, J. W. (2015). Feeling Dutch: the culturalization and emotionalization of citizenship and second-generation belonging in the Netherlands. In N. Foner & P. Simon (Red.), *Fear, anxiety, and national identity: immigration and belonging in North America and Western Europe* (pp. 147-168). New York: Russell Sage Foundation.
- Smeets, H., & Steijlen, F. (2005). *In Nederland gebleven: de geschiedenis van Molukkers 1951-2006*. Amsterdam: Bakker.
- Spencer-Oatey, H., & Franklin, P. (2009). *Intercultural interaction: A multidisciplinary approach to intercultural communication*. Londen: Palgrave Macmillan.
- Stengs, I. (2012). *Nieuw in Nederland: Feesten en rituelen in verandering*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Strouken, I. (2010). *Dit zijn wij: de belangrijkste 100 tradities van Nederland*. Utrecht: Pharos Uitgeverij.
- Van den Hemel, E. (2017a). Hoezo christelijke waarden?. *Postseculier nationalisme en uitdagingen voor beleid en overheid. Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 8(2), 5-23.
- Van den Hemel, E. (2017b). The Dutch War on Easter. Secular Passion for Religious Culture & National Rituals. *Yearbook for Ritual and Liturgical Studies*, 33.
- Wagendorp, B. (2016, 26 december). Wagendorp: “De aanval is geopend, maar Kerst zelf is onverwoestbaar”. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 14 mei 2020 via <https://www.volkskrant.nl>
- Weiss, G., & Wodak, R. (Eds.). (2007). *Critical discourse analysis*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Wynia, S. (2019, 15 april). ‘Laat Pasen en Pinksteren gewoon eens met rust’. *De Telegraaf*. Geraadpleegd op 4 juli 2020 via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/8faf740c-b48b-4d33-b187-6e3a1f190d78/?context=1516831>

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht corpus 2006

Krant	Titel	Datum
De Telegraaf	CNV-plan suikerfeest van de baan	18 oktober 2006
De Telegraaf	CNV zet kwaad bloed met Suikerfeest	18 oktober 2006
De Telegraaf	Suikerfeest	19 oktober 2006
De Telegraaf	'Knokken voor onze cultuur'	15 november 2006
De Telegraaf	"Ik ben geen moslimhater"	25 november 2006
De Volkskrant	CNV trekt Suikerfeest-plan in na stortvloed van kritiek	17 oktober 2006
De Volkskrant	Ophef over voorgestelde ruil Pinksterdag en Suikerfeest	17 oktober 2006
De Volkskrant	Peiling Hoort de feestdagenruil thuis in de cao of in de wet?	18 oktober 2006
De Volkskrant	Sympathiek gebaar	19 oktober 2006
De Volkskrant	Geen ruil christelijke feestdag voor Suikerfeest	24 oktober 2006
De Volkskrant	De Volkskrant 16:00	26 oktober 2006
Trouw	CNV wil tweede paasdag verruilen voor Suikerfeest	17 oktober 2006
Trouw	Feestdagenplan van CNV weer van de baan	18 oktober 2006
Trouw	Campagne CDA irriteert geestverwanten; aanloop kamerverkiezingen	20 oktober 2006
Trouw	Leuk, die ramadan. En snij bij de iftar-maaltijd volgend jaar eens een serieus onderwerp aan.	26 oktober 2006
Nrc.next	Bezwaren tegen andere feestdag	17 oktober 2006
Nrc.next	Haal God weg uit de feestdagen	18 oktober 2006
Nrc.next	Vrije dagen	18 oktober 2006
Nrc.next	Vrolijk Suikerfeest	23 oktober 2006
Algemeen Dagblad	"We laten zien dat we geen tweede LPF zijn"	25 november 2006

Bijlage 2 Overzicht corpus 2019

Krant	Titel	Datum
De Telegraaf	Tolerante lapjeskat	7 december 2019
De Telegraaf	Feest- eh... kerststol	14 december 2019
De Telegraaf	Ook de oliebol al onderhevig aan de veranderdrang	18 december 2019
De Volkskrant	Een bericht van het Transitieteam	7 november 2019
De Volkskrant	Top & flop	8 november 2019
De Volkskrant	Eindejaarsophef	11 november 2019
De Volkskrant	Waar draait het nou écht om tijdens de feestdagen?	24 december 2019
Trouw	Wees kritisch op de tradities die je koestert	20 november 2019
Trouw	Hoe viert u Kerstmis in moderne tijden?	23 december 2019
Trouw	Feest	27 december 2019
Nrc.next	Cultuurrelativisme	9 december 2019
Nrc.next	Laat joods-christelijke erfenis niet over aan nieuw-rechts	2 januari 2020
Algemeen Dagblad	Ophef over feestfolder Lidl	5 november 2019
Algemeen Dagblad	Met zulke vrienden...	19 november 2019

Bijlage 3 Overzicht resultaten predicatie-analyse corpus 2006

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen Dagblad
'Tweede' feestdagen als betekenisvolle feestdagen	Onderdeel van het Nederlands erfgoed, een waardevolle feestdag, die deel uitmaakt van het nationale cultuurofgoed, daar moet je van afblijven, christelijke (2x), een christelijke feestdag, behoort die vakbond niet me de losse pols om te springen	Ons culturele erfgoed, liggen al honderden jaren vast, christelijke (3x), eigen, onze	Christelijke feestdag (2x), eigen	Belangrijk voor een christen, zijn niet zomaar ontstaan, christelijk (2x), algemene erkende religieuze, onmiskenbaar christelijk	
Totale aantal	8	7	3	6	0
Betekenisloze 'Tweede' feestdagen	zijn verworden tot extra koopzondagen, vrije, die als vrije dag geldt, jongeren weten nauwelijks waar het voor staat	Die kan worden ingeleverd voor het islamitische Suikerfeest, blinken al lang niet meer uit door vroomheid, staat symbool voor de mate waarin onze maatschappij is geseculariseerd, die in vrijwel geen enkel ander land wordt gevierd, vakantiedag, vrije feestdag, vrije dag	Zijn verworden tot extra koopzondagen, hebben hun christelijke lading verloren, vrije dag, ook wel afgeschaft kan worden	Is aan vervanging toe, vrije dag, van het kwijnende christendom	
Totale aantal	4	7	4	3	0
Achteloze christenen		Te grabbel gooit	Altijd bereid de eigen traditie bij het grof vuil te zetten	Afvallen van je eigen geloof	
Totale aantal	0	1	1	1	0
Het goede plan van CNV		Sympathiek gebaar (2x), goed, dat heeft meer effect		Economisch een slimme oplossing	
Totale aantal	0	4	0	1	0
Het slechte plan van CNV	Ronduit belachelijk, gevoelig ligt, ergerlijk genoeg, op groot verzet zou kunnen rekenen	een ordinaire ledenwerfactie, Commotie ontstaan over, het snelst ingetrokken plan, schipbreuk lijdt, raakte een gevoelige snaar, verweesde	Onzalig, niet voor niets weer ingetrokken	Ethisch belachelijk, zou contraproductief werken, heeft weinig nut, kun je niet vragen, idee van verscheidenheid wordt ondersteund, zal het gros van de Nederlanders nooit accepteren	
Totale aantal	4	6	2	6	0

Verdwijnend Christendom				Kwijnend, aan invloed verliezen, staan bloot aan snelle erosie, kwijnende minderheid	
Totale aantal	0	0	0	4	0
Onbelangrijk Suikerfeest	Moet gewoon worden geregeld in cao's, een vrije dag opnemen, ronduit belachelijk om wettelijk te regelen, discussie niet nodig	Past niet in onze moderne maatschappij	Heel gewoon	Per cao geregeld moet worden	
Totale aantal	4	1	1	1	0
Belangrijk Suikerfeest		'echte' religieuze feestdag, te weinig worden erkend, onvoldoende worden erkend	te weinig worden erkend (2x)		
Totale aantal	0	3	2	0	0
Nederland als tolerante samenleving	Openstaan voor andere religies en culturen, niet moeten afsluiten voor de wensen van mensen met een andere religieuze achtergrond	Anders is gaan uit zien		Fantastisch land, een democratie, plek voor alle geloven, westers land, tolerant moeten zijn	
Totale aantal	2	1	0	5	0
Nederland dat 'bedreigd' wordt	Staat een tsunami van moslims te wachten, genoeg islam, geen moslims meer erbij, moet niet investeren in de islam, moeten ons weren	Onvoldoende islamitisch, moet aan de islam, is daar nog niet klaar voor, telt zaken waar niet over onderhandeld kan worden, zijn gesecculariseerd		horen geen 1 miljoen moslims bij, gaan business en spiritualiteit niet samen	Tsunami van islamisering
Totale aantal	5	5	0	2	1
Christelijk Nederland				christelijk, gebouwd op christelijke en joodse fundamenteën, in een christelijk land wonen	
Totale aantal	0	0	0	3	0
De bedreigende islam/moslims	Genoeg in Nederland, een agressief geloof, gevaarlijk, met zoveel aanhang, angst voor, weerstand tegen, geen meer erbij in Nederland, die al in Nederland zijn, aanstoot nemen aan vrouwen in badpak, die onze	Omvangrijke minderheid, angst voor een overname van het land, pakte eerst mijn baan af en nu ook mijn feestdag, veel leed en onrust kan veroorzaken	Stevig genesteld in de autochtone agenda	die het land over gaan nemen, nu zelfs de feestdagen in willen pikken,	

	democratische rechtstaat niet accepteren, die vinden dat homoseksuele leraren hun geaardheid voor zich moeten houden				
Totale aantal	11	4	1	2	0
Moslims als buitenstaanders	zich moeten aanpassen aan onze cultuur en niet andersom, moet maar gewoon een vrije dag opnemen			die er pas een tiental jaartjes wonen, moeten een snipperdag nemen en verder niet zeuren	
Totale aantal	2	0	0	2	0
De miskende moslims	Hebben erkenning nodig, evenveel recht hebben op hun feestdagen als christenen, die recht hebben om hun religieuze feestdagen te kunnen vieren	in het verdomhoekje geplaatst, een minderheid	hebben ons wakker gemaakt	Raadzaam om bij de samenleving te betrekken	
Totale aantal	3	2	1	1	0

Bijlage 4 Overzicht resultaten predicatie-analyse corpus 2019

Predicatiecategorie	De Telegraaf	De Volkskrant	Trouw	Nrc.next	Algemeen dagblad
Kerst als betekenisvolle feestdag		ver voor de geboorte van Jezus Christus in Nederland werd gevierd, onderdeel van de joods-christelijke cultuur	Vervuld van warme concepten als vrede op aarde en naastenliefde, waarop wij gedenken dat Jezus werd geboren		Religieuze feestdagen
Totale aantal	0	2	2	0	1
Kerst als betekenisvol voor iedereen	Gezamenlijke dagen vrij, belangrijk voor het gevoel van gemeenschappelijkheid, van iedereen	volksfeest, in grote lijnen altijd hetzelfde, onze hele cultuur stilstaat, zijn niet wat we een beetje erbij doen, fundamentele, succesvol spelen dat je een cultuur bent, hoge verwachtingen, geschikt moment om terug te blikken, de gelijkmatigheid, waardevol, dwingen bijna tot reflectie, de kracht ervan	Een geschikte gelegenheid om de gemoederen een beetje tot bedaren te brengen, gezellig, gekoesterde	Een cultureel thuis kunnen bieden	Zijn er om te koesteren, niet om aan te passen
Totale aantal	3	12	3	1	2
Betekenisloze Kerst	Historisch weinig met het christendom te maken, een allergeatje van oude en nieuwe tradities, verplichte vrije	Banale werkelijkheid	Verhitte cultuurdiscussies, hysterische scheldpartijen eromheen, de kennis van aan het verdwijnen is	Tijd voor jaarlijkse cultuuroorlogje, niet zo verfijnd en passievol, culture war	Hebben we aangepast
Totale aantal	3	1	3	3	1
'Feest' in plaats van 'Kerst' is slecht	de oorsprong wordt weggepoetst, gluisperige handigheid	Amper voorkwam, gedoe over, ophef over	Verbale capitulatie voor de islamisering van Nederland, NSB-verraad aan onze joods-christelijke cultuur		Nauwelijks in voorkomt
Totale aantal	2	3	2	0	1
'Feest' in plaats van 'Kerst' maakt niet uit			Een onschuldige formule		

Totale aantal	0	0	1	0	0
Nederland als cultuurarme samenleving			Heeft de laatste decennia natuurlijk heel veel van de eigen cultuur verspeeld, amper culturele gebruiken bijgekregen	Bijbehorende tradities	
Totale aantal	0	0	2	1	0
Nederland als individualistische samenleving				individuele persoonlijkheid, altruïsme	De drang om vrije dagen door te brengen zoals we zelf willen
Totale aantal	0	0	0	2	1
Nederland als tolerante samenleving				vrije, gelijkwaardigheid, beschaafd	Komen de ander een beetje tegemoet
Totale aantal	0	0	0	3	1
Verdwijnd Christendom			de kennis aan het verdwijnen is, helemaal verdwenen uit onze samenleving	Ontkerkend	Eigen ontkerkelijking
Totale aantal	0	0	2	1	1
'joods-christelijke erfenis' als politiek middel				Rijkdom, aan basis overtuigingen die het waard zijn om door te geven, een bot politiek middel, zit in een verdomhoekje, een stok om moslims mee te slaan, politieke betekenis te belangrijk, opkomen voor je eigen volk, Thierry Baudet en Geert Wilders zijn aan de haal gegaan met, gerichtheid op de ander, bot politiek instrument, leidmotief voor westerse beschaving, een politieke betekenis	
Totale aantal	0	0	0	10	0
Nederland dat 'bedreigd' wordt	Weer wordt getornd aan, in de revisie	Worden afgepakt, islamknuffelen, verraad	Islamisering	Verweesd, bezorgd, angst- en onderbuikgevoelens, zijn tradities afgepakt	
Totale aantal	2	3	1	4	0
Bedreigende islam/moslims				Kennen bedenkelijke tradities	
Totale aantal	0	0	0	1	0

De felle discussie		Stevig verankerde Nederlandse traditie, terechte en onterecht		Verbeten, een betreurenswaardig bewijs, verhitte	
Totale aantal	0	2	0	3	0

Bijlage 5 Overzicht resultaten discursieve analyse corpus 2006

Tekstfragment	Spreker	Categorie	Verslaggeving
De Telegraaf			
De vakcentrale ziet van het plan af omdat het voorstel volgens vicevoorzitter Rienk van Splunder “te gevoelig ligt”.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct
Die varieerden van ‘zeer positief tot kritisch, tot zelfs misselijkmakend’, zo staat op de website van het CNV	Website van het CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct
Niet alleen is dat de mening van ruim de helft van 4479 deelnemers aan onze Stelling van de Dag, het blijkt ook uit de vaak felle reacties die ons lezersonderzoek heeft opgeroepen.	Ruim de helft van 4479 deelnemers van peiling van De Telegraaf	Burgers (critici)	Indirect
Deze deelnemer merkt op: “de vakcentrales vragen zich af waarom het aantal leden daalt, voor mij is dat naar aanleiding van dit voorstel duidelijk”.	Een deelnemer van de peiling van De Telegraaf	Burgers (critici)	Direct
Een deelnemer die zelf moslim is, zegt: “Wij moslims hebben erkenning nodig.”	Een islamitische deelnemer van de peiling van De Telegraaf	Islam-representant	Direct
“Ik ben geen racist, maar ik knok er wel voor om onze cultuur dominant te houden”, aldus Wilders.	PVV-leider Geert Wilders	Politici	Direct
“Ik ben geen moslimhater”, stelt Wilders, die in de jaren negentig bij de VVD door toenmalig fractieleider Frits Bolkenstein onder zijn hoede werd genomen en diens speechschrijver werd.	PVV-leider Geert Wilders	Politici	Direct
De Volkskrant			
“We wilden de discussie aanzetten, maar daarvoor hebben we de steun van onze leden nodig”, aldus Van Splunder.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct
Vice-voorzitter Rienk van Splunder zei vorige week in een interview met de Nederlandse Islamitische Omroep dat CNV niet per se wil vasthouden aan Tweede Pinksterdag.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Indirect
Andere leden noemen het ter discussie stellen van Tweede Pinksterdag een ordinaire ledenwerfactie	Leden van het CNV	Burgers (critici)	Indirect
Rienk van Splunder, vicevoorzitter van vakcentrale CNV: “We wilden de discussie	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct

aanzwengelen met het voorstel dat bijvoorbeeld moslims de Tweede Pinksterdag zouden kunnen inruilen voor het Suikerfeest”.			
Radj Ramcharan van Forum, het instituut voor multiculturele ontwikkeling: “de discussie laait elke jaar weer op rond het Suikerfeest.”	Radj Ramcharam, Forum (instituut voor multiculturele ontwikkeling)	Institutionele experts (Forum)	Direct
Paulus Plas van vakcentrale FNV: “Het is geen taak van de vakbond om een feestdag vast te stellen”.	Paulus Plas van vakcentrale FNV	Institutionele experts (FNV)	Direct
Michael Koppen, personeelsmanager Ikea: “Onze werknemers kunnen sinds 2005 niet-christelijke feestdagen ruilen”.	Michael Koppen, personeelsmanager Ikea	Institutionele experts (bedrijf)	Direct
Mehmet Yaramis, voorzitter Nederlandse Islamitische Federatie: “Meer dan 70 procent van de moslims neemt volgende week een dag vrij voor het Suikerfeest”.	Mehmet Yaramis, voorzitter Nederlandse Islamitische Federatie.	Islam-expert	Direct
Roelf van der Kooij van werkgeversorganisatie VNO-NCW: “We hebben geen behoefte om aan feestdagen te sleutelen”.	Roelf van der Kooij, werkgeversorganisatie VNO-NCW	Institutionele experts (werkgeversorganisatie)	Direct
Rahma el Mouden, directeur van schoonmaakbedrijf MAS: “Meer dan de helft van mijn werknemers is moslim”.	Rahma el Mouden, directeur schoonmaakbedrijf MAS	Institutionele experts (bedrijf)	Direct
Hayrani Erdim, eigenaar van de Amsterdamse buurtwinkel Erdim: “Ik ben gewoon op en op het Suikerfeest”.	Hayrani Erdim, winkeleigenaar	Islam-representant	Direct
Volgens het commentaar van de Volkskrant is dit jammer, want het is zo’n sympathiek gebaar.	De Volkskrant	Institutionele experts (krant)	Indirect
Van Splunder vindt dat feestdagen van andere religies te weinig worden erkend in Nederland.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Indirect
Trouw			
“Dat valt in 2006 niet meer vol te houden”, aldus Van Splunder.	Rienk van Splunder, voorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct
“Zij willen wél verder praten over religie en werk, maar niet over het inruilen van feestdagen”, zei Van Splunder	Rienk van Splunder, voorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct

Veel leden steunen wel het streven van het CNV om ook niet-christenen in staat te stellen hun religieuze feestdagen te vieren, benadrukt het CNV.	Het CNV	Institutionele experts (CNV)	Indirect
Verhagen reageerde scherp: "Als het CNV zijn zin zou krijgen, kan kerst ook wel afgeschaft worden."	Maxime Verhagen, fractievoorzitter CDA	Politici	Direct
CNV-bestuurder Rienk van Splunder: "Verhagen maakte een karikatuur van ons voorstel."	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Direct
Maar volgens de CDA-voorlichter zou het CNV-voorstel er wel degelijk toe leiden dat kerst straks ook wordt afschaft. "Het was een onzalig voorstel".	Hoofd-voorlichting bij het CDA Stephan Schrover	Politici	Direct
En elke politicus en burgemeester liet zich minimaal één keer zien bij zo'n religieus eefestijn, natuurlijk niet zonder warme woorden over respect en dialoog.	Elke politicus en burgemeester	Politici	Vrije indirecte verslaggeving
"Moslims hebben ons wakker gemaakt", zei de protestantse auteur.	Een protestantse auteur	Christendom-representant	Direct
Nrc.next			
De CNV Vakcentrale heeft honderden reacties ontvangen op een uitspraak van vicevoorzitter Rienk van Splunder. Hij zei vorige week dat het CNV moslims tegemoet wil komen door bijvoorbeeld tweede pinksterdag of tweede paasdag als vrije dag op te geven voor het Suikerfeest.	Rienk van Splunder, vicevoorzitter CNV	Institutionele experts (CNV)	Indirect
Sociologen Jos Becker en Joep de Hart constateren in het recente rapport Godsdienstige veranderingen in Nederland van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dat religieuze organisaties bloot staan aan "een snelle erosie".	Sociologen Jos Becker en Joep de Hart (SCP)	Institutionele experts (SCP)	Direct
"Dit is afvallen van je eigen geloof" (Ernst-Jan)	Ernst-Jan	Burgers (critici)	Direct
"Jullie zijn een schande en ik hoop dat de leden jullie massaal de rug toekeren" (M. Dieleman).	M. Dieleman	Burgers (critici)	Direct
"Ik zou zoeken naar een oplossing die voor christenen en moslims	B. Hoogstede	Burgers (critici)	Direct

aanvaardbaar is" (B. Hoogstede)			
Ik moet vaak lachen als ik moslims hoor vertellen dat de ramadan "een maand is waarin je kan voelen wat de arme voelt als hij honger heeft".	Moslims	Islam-representant	Direct
Algemeen Dagblad			
"De tsunami is beeldspraak, maar iedereen kan zien dat het gebeurt."	PVV-leider Geert Wilders	Politici	Direct

Bijlage 6 Overzicht resultaten discursieve analyse corpus 2019

Tekstfragment	Spreker	Categorie	Verslaggeving
De Telegraaf			
Voorzitter van het Humanistisch Verbond, tien jaar lang Kamerlid voor D66 of acteren in de serie 'Smeris': het lijkt Boris van der Ham allemaal even gemakkelijk af te gaan. Maar: "Het heeft jaren geduurd om mijn Haagse eeltlaag af te pellen".	Voorzitter Humanistisch Verbond en oud-kamerlid Boris van der Ham	Politici	Direct
Op social media wordt geopperd dat er weer wordt getornd aan de Nederlandse cultuur.	Mensen op social media	Burgers (critici)	Indirect
De Volkskrant			
Het AD meldde dat in de folder het woord 'kerst' amper voorkwam. Het woord 'kerstrel' viel.	Het Algemeen Dagblad	Institutionele experts (krant)	Indirect
'Sommigen' werden geciteerd: "al onze tradities worden afgepakt".	Sommige mensen	Burgers (critici)	Direct
Geert Wilders meteen over de rooie natuurlijk, op Twitter. "Het verraad van islamknuffelend Nederland is met geen pen te beschrijven."	PVV-leider Geert Wilders	Politici	Direct
De genadeklap aan domrechts werd op Twitter uitgedeeld door een oud-Kamerlid van GroenLinks, historicus Zihni Özdil. "Het zou goed zijn als de Lidl op de lijst van ons Nationaal Erfgoed komt".	Oud-kamerlid en historicus Zihni Özdil	Islam-expert	Direct
De Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein worstelde ook met de banale werkelijkheid van het Kerstfeest. "We zijn niet geschikt voor spelletjes" schreef hij.	De Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein	Institutionele experts (filosoof)	Direct
Filosoof Coen Simon "De feestdagen dwingen bijna tot reflectie".	Filosoof Coen Simon	Institutionele experts (filosoof)	Direct
Filosoof en denker des vaderlands Daan Roovers "een beetje tijd verspillen is fijn"	Filosoof Daan Roovers	Institutionele experts (filosoof)	Direct
Trouw			
Voor Alain Verheij, schrijver en blogger, kun je deze discussie niet begrijpen zonder het ook over de secularisatie te hebben. "De witte Nederlander heeft de laatste decennia natuurlijk heel	Alain Verheij, schrijver en blogger (theoloog)	Institutionele experts (theoloog)	Direct

veel van de eigen cultuur verspeeld.”			
Het christelijke opinieblad CW stelt ons aan de vooravond van het feest waarop wij gedenken dat Jezus werd geboren, een vraag die als je niet oppast je toch even uit die gezellig kerststemming haalt. “Hoe vier je Kerstfeest in een tijd waarin de kennis van christelijke feesten aan het verdwijnen is?”	Het christelijke opinieblad CW	Christendom-representanten	Direct
Op Eerste Kerstdag wenste GroenLinks-voorman Jesse Klaver via Twitter iedereen “fijne feestdagen”.	GroenLinks-leider Jesse Klaver	Politici	Direct
Klaver werd gecorrigeerd door aanhangers van de ware kerstgedachte: “Het zijn Kerstdagen Jesse maar is moeilijker voor je te verwoorden dan Suikerfeest blijktbaar.”	Aanhangers van de ware kerstgedachte	Burgers (critici)	Direct
Nrc.next			
Ontkerstenend of niet, de religieuze dimensie van zulke seculiere tradities is onmiskenbaar, zoals mijn collega Christiaan Weijts onlangs haarfijn uiteenzette.	Schrijver Christiaan Weijts (NRC)	Institutionele experts (krant)	Indirect
Politici hebben, vooral na Fortuyn, oneindig veel begrip en geduld getoond voor de angst- en onderbuikgevoelens van de inheemse Nederlander. Want die was “verweesd”, “bezorgd”, zijn tradities “afgepakt”.	Politici	Politici	Direct
Wilders vatte in 2015 de joods-christelijke cultuur samen met “opkomen voor je eigen volk”.	PVV-leider Geert Wilders	Politici	Direct
Opvallend genoeg zijn het juist eigentijdse denkers met enige afstand tot het jodendom of christendom, zoals de Fransman Luc Ferry of de Brit Larry Siedentop, die erop wijzen dat onze basisovertuigingen vaak joods-christelijke wortels hebben.	Luc Ferry en Larry Siedentop	Institutionele experts (filosoof)	Indirect
Het maakt niet uit of je Jood of Griek, man of vrouw, slaaf of vrij bent, stelt Paulus.	Apostel Paulus	Christendom-representant	Indirect
In zijn monumentale boek <i>The Open Society and its Enemies</i> (1945) schrijft Popper dat democratie niet slechts een kwestie is van	Filosoof Karl Popper	Institutionele experts (filosoof)	Indirect

<p>vorm of instituut, maar vooral van attitude.</p>			
Algemeen dagblad			
<p>Lidl meldt in een schriftelijke reactie “uiteraard” ook nog een grootste kerstcampagne te voeren. “De komende twee maanden richten we ons op een aantal feestelijke momenten.”</p>	Lidl	Institutionele experts (bedrijf)	Direct